

ЧЛАНЦИ

Др Владимир Јовићевић

ОД ФРАНЦУСКЕ РЕВОЛУЦИЈЕ ДО ЦРНОГОРСКОГ ПИТАЊА - Прилог критичком преиспитивању -

У В О Д

Нација је глобална и веома сложена друштвена творевина. Историја 19. и 20. вијека је у знаку формирања нације која је створила нову слику свијета. Од 1789. г. до данас идеја нације мобилисала је огромну људску енергију, усмјерену да ствара нову географску, економску, политичку и културну мапу свијета. Историја 19. и 20. вијека је историја формирања нација. У том процесу, који се успиње до универзалних вриједности и цивилизацијског скока и квалитета, препознају се творачке силе, слободе и прогреса као и снаге деструкције и реакције, које теже да очувају старе односе.

О нацији су у свијету написане читаве библиотеке. Она не престаје да подстиче, привлачи и занима социологе, политичаре, политикологе, историчаре, историчаре државе и права, антропологе, уставотворце, државнике, психологе националне вође, лингвисте, књижевнике, умјетнике. Нација је нека врста модерне

судбине коју, тако рећи, себи прориче, одређује и гради читав свијет. Нација, цивилизацијска творевина, као ништа прије ње, прожима свијет и понашање појединца и све друштвене структуре. Идеја нације је одувјек подстицала народе и друге заједнице на стварање националних држава, што је био и остао сан многих генерација. Од превазилажења феудалне расцјепканости до нових планетарних веза и интеграција, нација је афирмисала нове вриједности и идеале. Ослобођена је велика мисаона, морална, социјална, економска, политичка, техничка, предузетничка, визионарска и друга енергија која је ослободила појединца од окова средњовјековља, подарила му Слободу и Једнакост, отворила му неслућене стваралачке снаге, али га је постепено удаљила од темеља хришћанства на којима је Европа градила своју цивилизацију. Велика Француска буржоаска револуција 1789. г. и велика Октобарска револуција 1917. г. удариле су печат човјечанству, отварајући различите путеве реализовања велике идеје и пројекта нације; тековине прве револуције су у дубоким темељима човјечанства, а темељи друге су порушени.

Слом комунизма у последњој деценији 20. вијека последица је, по нашем увјерењу, неријешених својинских односа и свих облика својине, недостатак слободе и парламентаризма, насилног укидања хришћанске вјере у земљама Источне Европе, потпуног једноумља и тоталне атеизације. Са рушењем комунизма, које је, срећом за човјечанство било безболно и без жртава срушено је једно учење о националном питању у великом дијелу, човјечанства, а његов политички праксис се просто амбисао, о чему говори најречитије слом три федерације које су национално питање ријешиле вјештачким путем и по директиви одозго (СССР, Чехословачка и Југославија). Питање нације и национално питање су веома значајна и зато што до 1991. г. дубоко засјеца у историјске токове југословенске заједнице и црногорског бића. У другој Југославији вишенационална стварност није дубоко теоријски, а још мање емпиријски истраживана, већ се сматрало мјеродавним, у теорији и политичкој пракси оно што политички, партијски врх утврди и прокламује. Уосталом, владало је увјерење међу истраживачима да је тадашњи политички систем дао све теоријске одговоре и правце истраживања нације и на-

ционалног питања. Стога је нација сматрана питањем другог реда, а о интердисциплинарном истраживању није било ни помисли. Ријетки су били политичари и истраживачи који су се супростављали идеологизацији овог виталног и значајног питања.

Ове неспорне чињенице, сада већ историјске, усмјеравају да се у излагању прате настанак нације и њен развој, и посебно, да се критички преиспита настанак и прихватање учења о националном питању у Југославији. Ово је веома важно да се сагледа са историјске дистанце, јер су узроци и посљедице препознатљиви и за лаика. Рјешење националног питања у политичкој пракси друге Југославије довело је до дисконтинитета у друштвеним и историјским токовима.

Научник не може мимо извора и чињеница. Оно што је остало у теорији и друштвеној стварности о националном питању је, такорећи, један социолошко-политички чвор, који се може размрсити научном објективизацијом, која не утиче и на политичке процесе, али као дио историјске свијести може бити од користи за мирна друштвена кретања. Многи процеси од 1918. не могу се више тумачити идеолошким догмама, нити ће се друштво на овим просторима кретати досадашњим путевима једноумља и једнопратизма. У излагању о формирању нација у свијету, посебно треба, упоређења ради, пружити одговор у којој је мјери овај процес у Југославији текао дириговано, а у којој мјери спонтано, односно указати у којој је мјери вјештачки усмјерен а колико је био израз историјске свијести и народног памћења, као обиљежја народног бића до 1945. године.

1. *Настанак и развој нације*

Француска буржоаска револуција је дала појму нације нов квалитет. У члановима 1-3 *Декларације о правима човјека и грађанина* од 26. 08. 1789. г. утемељена су начела која су отворила процесе ослобођења човјека-грађанина и народа. У 1. члану записано је "Људи се рађају и живе слободни и једнаки у правима". Идеја револуционарног преображаја феудалног поданика у слободног човјека и грађанина свијета развија се у чл. 2. "Циљ свакога политичког удруживања је очување природних и

незастаривих права човјека. Ова права су: слобода, својина, сигурност и отпор угњетавању.” У чл. 3. први пут се у свијету у једном уставном акту конституише појам и категорија нације. ”Принцип сваког суверенитета суштински почива у нацији”. Заслуга Француске буржоаске револуције је што је прва успоставила везу између државе и нације, ударила темеље националне државе и убрзала развој теорије и праксе нације-државе и демократије. Чином спајања државе и нације, Француска револуција је отворила нове правце у историји. Овај велики међаш значајан је и по томе што је ријешен основни свјетски проблем политичке мисли, праксе и цивилизације.¹ Декларација о правима човјека и грађанина намијењена је да дјелује кроз вјекове, а она подразумијева владавину демократске државе, односно народне воље.² Борба за основна људска права и слободе почела је усвајањем славне Декларације као облика интернационализације која подстиче вође и народе на поштовање тих начела све до доношења чувене *Повеље уједињених народа* 1945. г.³

Распадом феудализма грађанска класа постаје носилац идеја и процеса настанка великих националних држава из распјепканих државица и феудалних градова. Географска трговина, јединствено тржиште, открића, и проналазак-развој мануфактуре економски и политички уздижу моћ нове грађанске класе, нарочито у Холандији, Француској, Британији, Шпанији и Португалији. У Европи су националне револуције, послје Француске буржоаске револуције, избориле право на националне државе. На другој страни, Аустрија, Русија и Турска остају феудалне државе које своју моћ граде на односу феудалац-кмет. Умјесто манифактуре, у овим државама пољопривреда је и даље екстензивна.

¹ Ђорђевић Јован, Значај велике француске револуције за политичку теорију и историју света, Архив за правне и друштвене науке, 3/1989, стр. 229, 235.

² Лукић Радомир, Француска револуција и правна држава, Архив за правне и друштвене науке, 3/1989, стр. 237-238

³ Димитријевић Војин, Интернационализација људских права два века после Француске револуције, Архив за правне и друштвене науке, 3/1989, г стр. 292.

Теоретичари и очеви нације су: Ж. Ж. Русо, Едмунд Берк, Томас Џеферсон, Јохан Хердер, Јохан Фихте, Ђузепе Мацини, Бизмарк и други. Џеферсон узвикује: "Први циљ мога срца је моја властита земља". Хердер пише 1878. г. да је језик "дар божји, чувар националне заједнице". За Италијана Мацинија уједињење Италије је највиши циљ и жртва, нарочито омладине, која тежи стварању централизоване италијанске нације. Био је противу федерализма, а за унитарну нацију, подстичући многе револуционарне и националне покрете у Европи. И он језик сматра основним темељом нације. Мацини је осуђивао комунизам јер разара слободу, поредак, производњу и води у тиранију. Тако слободоумног стигла га је 1848. г. анатема Папе Пија XIX. Иако је протекло 150 година од рођења Ж. Ж. Русоа до Мацинијеве смрти, може се тврдити да је мисао великог француског просветитеља савремена, поготову његов Славни "Друштвени уговор" који је утицао да трећи сталеж у Револуцији своју скупштину назове "assemble nationale". Први пут у историји национални језик је добио посебно поштовање, за разлику од провинцијских дијалеката. Култура, а прије свега књижевност великих писаца тог доба, крчи пут националним језицима и нацији. Велики рјечник академије Француске утемељује језик у грађевини нације.

Различити путеви настајања нација у Европи и свијету у 19. и 20. вијеку утичу на различито појмовно одређење ове творевине, али неке битне карактеристике су уочљиве као стални пратећи сегменти у њеној структури. Од првих схватања нације, преко погледа о њој, до теорија - не може се избјећи препознатљив печат средине и времена, што све утиче на већи или мањи степен историјске објективизације о овом централном проблему нове историје.

Руски мислиоци друге половине 19. вијека нијесу уобличио јединствен поглед на национално питање. Н. Ј. Грот и, нарочито, А. Ј. Даниловски руско национално питање посматрају, углавном, као однос руске ствари према Европи, која са неповјерењем гледа на велику словенску царевину. Њихов одговор је обиљежен искључивошћу и страхом. Владимир Соловјов овом значајном питању прилази са хришћанског становишта, што његов поглед чини необичним и непоновљивим. Соловјов у националном осјећању налази егонизам, а то је неспојиво са весељенским

хришћанством, У разматрању овог питања приближиће се, једним ставом, учењу и погледу који карактеришу Европу друге половине 19. вијека. Припадност народу подразумијева постојање народне самобитности, народног карактера и националног обилежја. "Задатак хришћанске религије јесте да обједини сав свијет у једно живо тијело... да се историјски задатак Русије састоји управо у универзално-животном оживотворењу хришћанства, а не у нечем другом".⁴ Његова визија хришћанског свијета се неће остварити, већ ће умјесто ње зацарити комунистичка интернационала једнопартизма и страховладе, која је погазила слободе, приватну својину и Православље. У историји човјечанства велике промјене и преврати долазили су послјере физичког и духовног уништења претходне заједнице.

Марксистичко схватање нације, према мишљењу многих научника, није досегло до посебне теорије о нацији, а многи њихови погледи и ставови били су предмет отворених критика савременика и каснијих истраживача, међу којима има и оних који тврде да марксиста нијесу дали ни прецизан појам нације. Ипак, њихово схватање нације се, из више разлога, не може заобићи, јер прихватање њиховог схватања као неприкосновеног или потпуно негирање, неодрживо је и нецјелиходно.

Маркс и Енгелс сматрају "заједничке националне интересе једне класе, и који су, стога стално експлоатисали буржуји свих других нација"⁵ као битне "класне", али том одређењу дају шири значај, јер "подјела рада у оквиру једне нације доводи најприје до одвајања индустријског и комерцијалног од земљорадничког рада, а тиме и до одвајања града од села и до супротности њихових интереса."⁶ Произилази да је битно одређење нације; рад, класни интереси и производња, а о заједничком језику, поријеклу и политичком јединству нема одређења као битних својстава нације. Маркс и Енгелс се залажу за националну независност као услов социјалне револуције пролетеријата. Учење Маркса и Енгелса о радничком ин-

⁴ Владимир Соловјов, Руско национално питање, Цетиње, 1995, стр. 37,40, 55, 167.

⁵ Маркс Карл - Енгелс Фридрих, Дела, том 6, Београд, 1974. г. стр. 156.

⁶ Исто, стр. 19.

тернационализму одвело их је до нагацје државе као нације. У "Манифесту комунистичке партије" недвосмислено се истиче: "Комунистима се, даље, пребацује да хоће да укину отаџбину, националност.

Радници немају отаџбине. Њима се не може узети оно што немају."⁷ Овај став је упливицао на теорију и праксу у другој половини 20. в. у Источној Европи и овај утицај траје све до почетка деведесетих година, када долази до распада комунизма на овим просторима, једним дијелом и због неријешеног националног питања. Раднички интернационализам није што и универзализам, отуда је као вјештачка политичка творевина у противурјечности са европском збљом 19. и 20. вијека у којој се завршавају процеси формирања националних држава. Овај утопизам, односно фикција без историјског оправдања и покрића у политичкој пракси, оставиће посљедице које ће се лијечити и у првим деценијама 21. вијека. Да су марксисти остали на овом ставу, могло би се то тумачити својеврсном догмом, али они даље развијају ову мисао: "Пролетеријат прво мора да освоји политичку власт, да се подигне до националне класе, да се сам конституише као нација, и он је још националан, мада никако у буржоаском смислу".⁸ Логичке премисе су у потпуној противурјечности, до искључења. Нација је творевина буржоаског друштва, а не пролетаријата. Овакво теоријско становиште нема историјског упоришта, иако је готово читаво стољеће било привлачно за тоталитарне режиме Европе. Мислимо да је и само допринијело краху истих система.

Марксово и Енгелсово схватање великих народа и нација, је добрим дијелом формирано под утицајем Хегела, који Словене посматра као неисторијске народе. Они иду и даље у тој необјективности. Зајера им се, поред осталог, што нијесу досљедно објаснили и анализирали националну проблематику Аустро-Угарске.⁹ Енгелс сматра да Словени нијесу ништа урадили за развој Европе или су га ометали. Сматра да су Словени примитивни и варвари, а да су Енглези, Италијани, Французи и Њемци

⁷ Исто, том 7, Београд, 1974, стр. 393-394.

⁸ Исто, том 7, стр. 393.

⁹ Ризман Руди, Марксизам и национално питање, Београд, 1987, стр. 101.

велики историјски народи, који могу самостално постојати, што за Словене није случај. Слично мишљење има и Маркс само са мање жестине и отрова. У писму Едуарду Бернстеину од 22. 2. 1882. г. Енгелс пише: "А све и да су балкански Словени итд. не знам колико занимљиви, чим је њихов притисак за ослобођењем у супротности с интересима пролетеријата, ја за њих не марим... кад се он ослободи и ви ћете сами од себе бити слободни, али до тада не дозвољавамо да ометате борбени пролетеријат, исто је тако са Словенима".¹⁰ Произилази да је ослобођење словенских народа требало одложити и чекати да га 1914. г. ослободи пролетеријат Њемачке и Аустро-Угарске. У истом писму стоји о јужнословенским народима: "Ја сам довољно мјеродаван да сматрам анахронизмом постојање таквих малих примитивних народа у Европи". У писму Карлу Кауцком из исте године Енгелс наглашава да је српски народ у Босни "разбојнички олош... Могли бисте ме сад запитати, не гајим ли ја баш никаквих симпатија према малим словенским народима... Да Вам право кажем, проклето мало... Тек кад се националне тежње тих патуљастих народа с пропашћу царизма престану стапати с панславистичким тенденцијама према свјетском господству, тек тада им можемо допустити да буду слободни".¹¹ Националне тежње јужнословенских народа су историјски биле усмјерене на ослобођење од Аустро-Угарске и Турске и стварање националних држава. Тако никако (идеја панславизма) није могла као пројекат дати неке резултате осим тежње за солидарношћу са блиским народима, јер није ни била у ствари државни пројекат уједињења и доминације словенских народа. Енгелс сматра националне ослободилачке покрете јужно-словенских народа небитним за промјену сопственог положаја, а управо те процесе није нико, прије или касније, могао зауставити и нико, а по најмање Енгелс, спријечити да буду слободни. Умјесто да прихвати као реалност борбу за стварање нација на Балкану, Енгелс сматра, опет неосновано, боље рећи подмеће Словенима да "у стварности панславизам је пријевара да се загосподари свијетом под плаштом једне непостојеће славенске националности... Панслави-

¹⁰ Маркс - Енгелс, Дела, том 42, Београд, 1979. г. стр. 240.

¹¹ Исто, том 42, стр. 234-235.

зам је, дакле, сада више него икада наш смртни непријатељ”.¹² Умјесто друге народе, Словене треба унапријед осудити као агресивне народе и тако прибавити покриће за све оно што треба противу њих предузети.

Чудновато је да ће управо ови словенски народи послје 1945. г. прихватити одозго наметнуто учење ове личности која није имала за њих разумјевање и поред тога што своју вољу нијесу могли слободно исказати. Веома је био узак круг интелектуалаца који су у другој Југославији слободном мишљу критиковали овај шовинизам и расизам који нам је представљен као хуманизам. Ако нијесу сматрали нацију за цивилизацијску творевину, већ су у радничком интернационализму видјели све напредно, поставља се незаобилазно питање - у име којих су снага једну реалну заједницу оспоравали, а другу нереалну оправдавали.

Ниједно од наведених имена, нити од оних која ћемо навести касније, није са толико ниподаштавања и мржње говорило о Словенима као Маркс и нарочито Енгелс, па чак ни они који су прихватили њихову школу. Круна њихове бесомучности је у тврдњи да ”су Словени, мада су тврдили да се боре за слободу, увјек били на страни деспотизма и реакције”.¹³ Називају их сушничавим народностима и истичу да је хиљадугодишња историја показала Словенима ”физичку и интелектуалну снагу њемачке нације, да потчини, апсорбује и асимилује давнашње источне суседе”.¹⁴ Историја је негирала овај став и указала да су управо Словени, а прије свих Руси, историјски и државотворни народ. Незаобилазан је, такође, духовни допринос Словена европској и свјетској цивилизацији.

Карл-Кауцки својим историјско-економским учењем о нацији сматра, крајем осамдесетих година 19. вијека: ”Нацио-нална је држава облик државе који најбоље одговара модерним приликама, облик у којем она најлакше може испунити своје задатке”.¹⁵ Истиче значај унутрашњег тржишта, али прена-

¹² Исто, том 42, стр. 234.

¹³ Маркс - Енгелс, том 11, Београд, 1975, стр. 64-65.

¹⁴ Исто, стр. 64-65.

¹⁵ Лењин И. В., Социјализам и национално питање, Загреб, 1977, стр. 84.

глашава улогу језика у формирању нације. Ово учење-теорија је у духу учвршћивања буржоазије и капиталистичких односа и израз је тежње сваког националног покрета у смјеру стварања националне државе-нације, која ствара услове за развој модерног капитализма.

В. И. Лењин своје учење развија, добрим дијелом, под утицајем комунистичких идеја Маркса и Енгелса, односно комунистичке Интернационале. Поред овог разматра историјски процес претварања феудализма у националне буржоаске државе, са посебном анализом руских прилика. Лењин је одређен у питању самоопредјељења народа, односно нација. "Под самоодређењем нација разумије се њихово државно отцјепљење од туђих националних колектива, разумије се оснивање самосталне државе".¹⁶ Овај став није ни анахрон, ни противурјечан већ, као примјерен токовима и процесима свога доба, подразумејева право на одвојени државни реалитет у сложеној националној заједници. Лењин прати настојање буржоаскодемократских револуција које 1905. г. почињу у Источној Европи и Азији "и у том ланцу догађаја само слијепак не може видјети буђење цијелог низа буржоаскодемократских националних покрета, тежњи стварању национално независних и национално јединствених држава".¹⁷

Овако формулисан став, иако непротивурјечан, у политичкој пракси Русије водиће федерализацији великог и државотворног руског народа, Ово ће имати утицаја на теорију и праксу југословенских комуниста 1918-1945. г. нарочито у питању српског народа, а такође и после 1945. г. Занимљив је његов поглед на национално питање на релацији Аустрија-Њемачка. "Аустрија не само што је дуго времена држава у којој су преовладавали Нијемци него су аустријски Нијемци претендирали на хегемонију у њемачкој нацији уопће... Владајућа нација у Аустрији, њемачка, нашла се изван граница самосталне њемачке државе, која се дефинитивно створила 1871. године".¹⁸ Недосљедан је и противурјечан када се ради о Русији. Она "је држава с једним националним центром, великоруским. Велико-

¹⁶ Лењин И. В, наведено дјело, стр. 83-84.

¹⁷ Исто, стр. 91.

¹⁸ Исто, стр. 92.

руси заузимају гигантски непрекинуто подручје, а њихов број износи око 70 милиона. Особитост је ове националне државе: прво, што 'инороци' насељавају периферна подручја... На тај начин, баш повијесне конкретне особитости националног питања у Русији дају код нас посебну актуелност признању права нација на самоодређење у садашњој епохи."¹⁹

Лењиново чувено начело о праву нација на њихово "отцјељење од туђих националних колектива" је природно и историјско право народа, односно нација да изграде сопствену националну државу, што има дубоко оправдање у сложеним вишенационалним државама-царствима као што су Аустро-Угарска и Турска које држе у покорности народе Балкана и Средње Европе не дајући им да формирају нације. Српском народу то је онемогућено све до краја овог вијека, односно до 1918. г. од када Коминтерна наставља овај историјски дисконтинуитет. У руским приликама ово начело је остварљиво, али само на штету историјског руског народа. То најбоље показује став да "великоруси заузимају гигантски непрекинуто подручје". Његово заузимање за "инороце" који насељавају периферна подручја је разумљиво, али не више када истиче "посебну актуелност признања права нација на самоодређивање" у Русији. Наш став може изгледати јеретички, али ваља имати на уму да Лењин даје право на отцјељење или федерализацију мањинама-народностима, а чије су матице у сусједству, да се формирају као посебне националне државе (Финска, Шведска, Пољска, Румунија). Све је јасно! Своје учење о националном питању Лењин је уградио у своје реферате о националном питању 1913. г. који су саопштени исте године у Цириху, Женеви, Лозани и Берну. Ми се нећемо бавити под чијим утицајем и за кога је Лењин изградио овакав став који је ишао на штету руске државности. Понајмање се то може оправдати непознавањем прилика у царској Русији док се налазио у емиграцији.

Лењин се не слаже са Розом Луксембург, која тврди да у програму аустријских социјал-демократа нема права признања нација на самоодређење. Учење Маркса и Енгелса о нацији нашло је видног утицаја у Лењиновим погледима о овом питању,

¹⁹ Исто, стр. 92-93.

који износи да пролетеријат "признајући равноправност и једнако право на националну државу, он изнад свега цијени и ставља савез пролетеријата свих нација".²⁰ Опет противурјечност коју ће историјски процеси разријешити почетком деведесетих година 20. вијека. У "Тезама о националном питању" Лењин без двоумљења истиче, а да не наводи ниједан историјски, социолошки, психолошки, економски и други ваљан разлог да "се у границама Русије налази, и то у њеним периферним областима, низ нација..."²¹

Овакав политички поглед донио је крупне посљедице послје побједи Октобарске револуције. У Уставу Р.С.Ф.С.Р. из 1918. Русија се "установљава на основу слободног уједињења слободних нација као федеративних совјетских националних република". Уставима СССР-а из 1918, 1924, 1936. г. уређена је савезна држава од 15, односно 16 република. Сама Русија је федерализована из 12 република, 6 покрајина, 47 области и 6 аутономних области. Лењиново схватање националног питања и ставови Коминтерне о томе, значајно ће одредити теорију и политичку праксу КПЈ о националном питању у Југославији. Посебно ћемо изложити историјат и праксу развоја овог значајног питања до данас. Роза Луксембург, позната револуционарка и марксиста, запамћена је и по спорењу са Лењином о праву народа на самоодређење и отцјепљење. Она није схватала значај националних покрета у Европи у другој половини 19. вијека, али није прихватала ни Лењиново учење о самоодређењу народа. Сматра да се мора одбацити право народа да одлучује о својој судбини, односно о националном питању јер, тврди, самоодређење нација води разбијању постојећих држава на мање. Отуда је оно апстрактно и не одговара стварности. Роза Луксембург такође сматра да национална самосталност малих народа може истима штетити: Румуни, Бугари, Срби, Грци и Швајцарци.²² На конгресу Друге интернационале 1896. г. у Лондону Роза Луксембург се изјаснила противу самосталности Пољске. И њу и остале марксисте - лењинисте историјски ток је

²⁰ Исто, стр. 95.

²¹ Исто, стр. 25.

²² Видјети: Руди Ризман, наведено дјело, стр. 177.

значајно кориговао. Национално питање није ријешило ни социјализам типа источноевропских система друге половине 20. вијека, иако је Роза Луксембург вјеровала да ће то управо социјализам разријешити. Утопију од стварности дијели један корак, али непремостив. Многи политички истомислџеници у Русији прихватили су њено учење, јер су били противу отцјепљења у руском народу. Као и Лењин и она је интернационалиста, као и Лењин и она је присталица револуције, коју заједнички припремају. Њихову револуционарну блискост није покварила ни Лењинова расправа "О праву нација на самоодређење" (према загревачком преводу).

Ј. В. Стаљин је ђак, сљедбеник и саборац Лењинов. Лењин, као и сви марксисти револуционари, ватрени је пропагатор и тумач радничког интернационализма, свјестан да, у теорији и политичкој пракси, највећа опасност пријети од националних снага и покрета које предводе свугдје у свијету националне буржоазије. У земљама у којима је млада буржоазија замијенила феудалце у владању и управљању општим друштвеним пословима, марксистичке идеје су тешко хватале коријена, али тамо гдје су феудална царства била јака наилазиле су на погодно тле. Лењин је повјерио Стаљину да напише један памфлет противу учења Отта Бауера, аустромарксисте, о културној аутономији. Стаљин је 1913. г. објавио расправу под насловом "Марксизам и национално колонијално питање" у којему су присутне компилације идеја Кауцког, Бауера и Штрасера. Ту он догматски дефинише нацију. "Нација је историјски изграђена и стабилна заједница људи поникла на бази заједништва језика, територије, економског живота и психичке конституције, која се испољава у заједници културе".²³ Указује да недостајање једног елемента укида постојање нације, која је историјски променљива категорија. Учење Отта Бауера било је привлачно за интелектуалне кругове у Русији, зато Стаљин напада његову културну аутономију, коју сматра прерушеним национализмом. Стаљиново схватање нације прихваћено је, послје 1924. г, као догма у међународном комунистичком покрету. Спајањем интернационал-

²³ Стаљин В. Ј, Марксизам и национално-колонијално питање, према Франсоа Шатлеу и др, Енциклопедијски речник политичке филозофије, 2 том, Цетиње, 1993. г. стр. 954.

изма и аустромарксизма Стаљин није даље отишао од комплације, зато код њега налазимо механичко спајање националног и интернационалног. Стаљин сматра да је неминовна победа социјализма у свијету.

2. Аустромарксизам и остале теорије о нацији

Идеја нације и историјски процес настанка нације привлаче пажњу теоретичара и револуционар-теоретичара; први уобличавају теоријско становиште а други политичко учење о нацији. У претходном дијелу рада смо, углавном, изнијели политичко учење о нацији, а у овом одјелку изнијећемо у прегледу назначајније теорије.

Аустромарксизам је теорија Karla Renera i Otta Bauera, чији је циљ реорганизовање Аустро-Угарске монархије и њено одржавање као вишенационалне заједнице. Ова империја имала је 1910. г. 51 милион становника који су били припадници десет нација. Мјесечно социјалдемократско гласило "Der Kampf" окупљало је аустромарксистичку школу. Ова школа у свом учењу инсистира на учвршћивању наднационалне државе. Карл Ренер питање нација сужава на чисто правно питање, залажући се за неку врсту децентрализоване унитарне државе која ће ограничавати националне интересе на нивоу децентрализованих органа, а политичке проблеме би рјешавала централна влада. Такође, предвиђа административну аутономију.

Otto Bauer пише 1907. г. у расправи "Национално питање и социјалдемократија" у интересу многонационалне Аустро-Угарске: "Нација је народна цјелина, уједињена заједничком судбином, која поседује заједнички карактер".²⁴ Судбина подразумијева историјски процес стварања националног карактера, одлучујућег фактора у оквиру заједнице језика као националне заједнице. Културни обичаји и схватања производа су националног карактера који снажно дјелује на појединце обједињујући их у нацију. Бауерово учење је психологистичко, јер своди нацију на културно и психолошко питање. А све у циљу деполитизације националног

²⁴ Леротић Звонко, *Нација*, Загреб, 1984, стр. 182.

питања које би могло да уздрма Царевину ако би се прокламовало начело самоопредјељења нације (самоодређење). Бауер се залаже да националности у саставу царевине највише добију културну аутономију, која би помирила националисте и унитаристе. У суштини је његов приступ овом питању еклектички због чега су га критиковали К. Кауцки и Лењин. Нарочито му К. Кауцки замјера што потцјењује улогу језика у настајању нације.

Етатистичке теорије о нацији у држави и држављанину виде нацију. У исходишту оне су англосаксонске теорије које у варијететима преузима марксизам. Етатизам је идеологија државне нације или једна врста унитаризма. Етатизам нацију ствара анексијом или стапањем, тако што држављанство проглашава националношћу. Такав је историјски примјер стварања Совјетског савеза, односно совјетског народа у коме је државотворни руски народ изгубио историјску и државотворну улогу и значај. Народ је, произилази, друштвено-политичка творевина. Тако су настале све државе-нације у Источној Европи као тоталитарне.

У историјском примјеру Сједињених америчких држава видимо да су англосаксонци и протестанти, преко центра моћи, наметнули своја национална својства америчким грађанима и учинили их припадницима америчке нације, иако поријеклом и насељавањем-усељавањем то нијесу. Утемељене су Уставом из 1787. г. слободе које су поштоване. Историјски токови показују да су веће заједнице снагом етатизма формирале шпанску, бoливијску, перуанску и друге нације. Заједнице настале као етатистичко-унитарне државе, обликују и заокружују формирање нације изградњом етничког друштва (етнос, вјера, поријекло и заједничка прошлост).²⁵

Структурално-функционалистичке теорије о нацији обухватају радове грађанских социолога, антрополога и политолога. Они сматрају да је национално начело опште и прихватљиво за читав свијет, а да у европској политичкој пракси настајања нација значи политички суверенитет народа, способног да влада собом. Идеја нације је већину народа сабрала и уједи-

²⁵ Исто, стр. 59.

нила, а неке народе је разбила. Већ неколико вјекова Енглези, Њемци, Индуси (Индијци), Шпанци, Арапи итд. живе у многим нацијама - тако су на примјер прекоморске латинске земље одвојене од шпанске матице у Европи.

Код стварања америчке нације не постоји утемељење у етносу, језику, култури, вјери, обичајима и националној свијести. Она је свој настанак утемељила у економском и политичком заједништву. То је јединствен и историјски непоновљив пут стварања нације-државе, узор за државнике и народе. Она је компромис већине грађана и државе. Talcott Parsons, истакнути представник ове теорије, сматра да је америчка нација израз "асоцијације грађана" на бази добровољности и интереса. Америчкој нацији недостају чиниоци интеграције присутни у европској нацији: заједнички етнос, култура, вјера, језик и прошлост. Процес коначног формирања америчке нације довршен је послје грађанског рата Сјевер-Југ (1861-1865). Од средине 19. вијека ствара се култура карактеристична за америчку нацију. Т. Парсонс сматра да је америчко друштво, као социјетална заједница грађана, формирало нацију нове структуре, пројету подјелом рада, широким плурализмом и искључењем негативних политичких тенденција. Сједињене америчке државе и Велика Британија су најчелисходније ријешиле проблем плурализма вјерских, етничких, језичких и расних заједница, који нијесу историјски ријешиле многе нације. Тако, оне су постале узор младим државама Африке и Азије које су оптерећене племенским, расним и етничким наслеђем и сукобима који одлажу и спрјечавају формирање нација које би се поклопиле са државом. Нација је од 1789. г. у суштини заједница грађана једнаких на свим подручјима друштвене стварности, отуда су једнакост и добровољност темељи удруживања у модерне нације, којих нема много у свијету (САД и Велика Британија).

Грађански теоретичари сматрају да је нација политичка заједница грађана који су лојални сувереној власти на одређеној територији, у заједници истог језика и културе. Ако у некој од постојећих нација нема заједнице језика и културе, може доћи у кризним ситуацијама до распада нације. Емпиријски је немогуће изједначити нацију и државу, осим у малом броју примјера, гдје

се држава у потпуности поклапа са нацијом.²⁶ У тако чисте државе-нације које се поклапају спадају: Данска, Њемачка, Исланд, Кореја, Холандија, Луксембург, Норвешка, Португал и Лесото. У осталим државама нема потпуне подударности између нације и државе (етнос, језик, вјера, култура и заједничка прошлост), већ постоји интеграција власти, али преовладају неки од темељних елемената. Т. Парсон сматра да већина европских нација има етничку подлогу, која је са језиком интегративни фактор у настајању нације.

Грађанским функционалистима се приговара да нијесу пружили одговор у потпуности о прерастању народа у нацију. Наиме, постоје и данас народи без државе и политичке самосталности (Африка), који теже стварању сопствене нације. Ови теоретичари не пружају одговор да ли народ постаје нација из државе или из друге друштвене структуре. Битне карактеристике европских нација су заједнички етнос, вјера, језик, посебна култура и свијест о независности, за разлику од великих западноевропских нација које су дуже формиране. У прве спадају: Италија, Њемачка, Норвешка, Финска, Исланд, Белгија, Луксембург и Ирска, а у друге: Шпанија, Енглеска и Француска. Stein Rokkan критикује Т. Парсона и његову "асоцијацију грађана" која није национална заједница, него она то бива као нација у јединству језичке, етничке и културне заједнице.

У структури државе-нације и данас у етничком и језичком сегменту на релацији асимилација-отцјепљење није завршен процес одређења мањих националних заједница у Великој Британији (Шкоти и Велшани), Шпанији (Баски и Каталонци), Француској (Бретонци и Корзиканци). И савремени теоретичари сматрају да нација може задовољити и помирити интересе традиционалних и савремених заједница. Већина нација у свијету на етносу гради свој идентитет. По Мах-у Weber-у етничка заједница је онај фактор који олакшава удруживање и шире облике друштвених скупина.²⁷ Уз ово сматрамо да и језик, историјски посматрано од Ренесансе значајно припрема утемељење народа, односно нације и премошћује феудалну језичку расцјепканост.

²⁶ Исто, стр. 68.

²⁷ Weber Мах, Привреда и друштво, Београд, 1976, стр. 327.

Национална идеја је покренула процес националног ослобођења, поништила је неједнакости међу људима и до данас потврдила егзистенцију различитости и слободе.

Совјетска теорија о нацији је под великим утицајем званичне идеологије, отуда и није могла више обогатити доктрину. У часопису "Вопроси истории" совјетски теоретичари су у периоду 1966-1968. објавили прилоге за теоријску анализу нације. Значајно је истакнути да је од 1957-1967. објављено преко 300 монографија, расправа и чланака о питању формирања нације у Совјетском савезу.²⁸ Објављени радови указују на сиромаштво совјетске теорије о нацији прве половине 20. вијека, као и недостатности Стаљиновог схватања нације.²⁹ Наглашава се у расправама да нема цјеловите дефиниције о социјалистичкој совјетској нацији, зато се и намеће да се за основ узме постојеће марксистичко-лењинистичко тумачење нације и, коначно, формулише дефиниција нације.

Ваља имати у виду да је Стаљинова дефиниција нације и даље била на снази и да се тешко излазило испод њеног идеолошко-догматског шињела. Једна група научника је предложила следећу дефиницију нације: "Нација је историјски настала заједница људи за коју је карактеристична чврста заједница привредног живота, територије, језика, самосвијести о етничкој припадности".³⁰ Овако постављена дефиниција нације омогућава, према мишљењу ових научника, разликовање појединих историјских врста нације. У овим расправама. К.О. Мнацакањан прави искорак у појмовном одређењу нацији дајући јој атрибут државности као обавезно својство и категорију социјалистичке нације. Расправа је показала да има нијансираних, али не и квалитетно нових погледа по питању нације. Тако И.П. Цамерјан заступа традиционално схватање нације, залажући се, такође, за националну државност као елемента у структури социјалистичке многонационалне државе. Бројни учесници ове писмене расправе сматрају да постојећа Стаљинова дефиниција нације је и даље

²⁸ Вопросы истории, 12./1967. стр. 3.

²⁹ Ризман Руди, нав. дјело, стр. 258-259.

³⁰ Вопросы истории, 1/1966. стр. 45.

исправна и важећа, зато се битније није могло допринијети осовременјавању теорије о нацији у Совјетском савезу.

Појам "социјалистичка нација" у совјетској теорији скоро је вјерна копија Стаљинове дефиниције о нацији. У тој дефиницији се истиче да се нација развија из капиталистичког друштва а њене етничке посебности, политички, економски и културни живот су усклађени са интернационализмом радничке класе. Даје се предност производним и класним чиниоцима у односу на етничке (националне). Јединство "социјалистичке нације" је резултат повезаности радника и сељака у изградњи бескласног друштва.

Појам "совјетски народ" допуна је у политичком и теоријском одређењу појма "социјалистичка нација". У совјетском Уставу из 1977. г. у уводу дефинише се "совјетски народ" као "друштво зрелих социјалистичких друштвених односа у коме је на основу зближавања свих социјалних слојева, правне и стварне једнакости свих нација и националности настала нова историјска заједница људи - совјетски народ". Овом народу се приписује улога свјесне авангарде у свјетском пролетеријату. Из тога произилази да категорија "совјетски народ" не представља етничку категорију, већ друштвено-класну појаву.³¹

У расправама о нацији у Совјетском савезу интернационалистичко учење усмјерава социјалистички развој народа, јер наглашавање националног "мути" класну борбу.

Закључимо, да је једнопартијски систем у СССР-у одредјелио спрегу идеологије и науке, која се, разумљиво, није могла у таквим историјским условима изборити за достојанство и независност мисли и истраживања. Велика историјска провјера опстанка једног тоталитарног система показала је почетком деведесетих година јаловост и неутемељеност економске основе и надградње совјетске заједнице, која је била далеко од приватне својине, слободе вјере, демократије и вишепартизма.

Теорија система и комуникација о нацији настају појавом кибернетике (науке о управљању у организацијама свих врста), која је убрзала научни развој у свим областима.

³¹ Видјети: Ризман Руди, нав. дјело, стр. 278.

Грађанско друштво данас тежи максималној примјени знања, а прије свега у технологији, максимализацији енергије уз најмање трошкове, високој подјели рада, слободи грађана, универзализму и рационализму у свим областима живота. Развој кибернетике утиче на системе - од социологије и политологије до математике и биологије. Истраживања у кибернетици, чији предмет изучавања су прије свега информације и комуникације, односно управљање системима, покренула су својеврсну научну револуцију, чији је отац славни Norbert Wiener.

Karl W. Deutsch објашњава настанак нације и њену структуру као кибернетски процес: комуникације-медији-центри одлучивања. За кибернетику је све систем: породица, град, предузеће, странке, школе, држава итд. Народи и нације су, такође, системи у којима информација и управљање играју значајну улогу у правцу демократизације, благостања, интеграције, производње и превазилажењу сукоба. По K. Deutschu нација је систем информација, комуникација и управљања. Она све интегрише, а темељи се на културном систему комуникација. У нацији као систему K. Deutsch убраја сљедеће структуре, односно под-системе: институције и класе, култура и цивилизација, демографија и насеља, језик и тржиште. Његов је допринос што је анализирао и изнио судове о односу центра и периферије.³² Модерна заједница подразумева групе појединаца повезане подјелом рада, производњом и расподјелом добара.

Овај истраживач истиче потребу заједнице, од породице до нације, да буде организована као социјални интерес и потреба људи. Заједница грађана у себи носи народносну заједницу, отуда је ова класа истовремено и национална и универзална; ова класа је израз историјских тежњи народа. Свака држава или национална заједница има више могућности за развој у историјском кретању ако је утемељена на етносу (народу) и језику. Karl Deutsch сматра да из народа произилази нација и национална држава као закономјеран процес. Нација уједињује народну заједницу до суверене националне државе. Теорија информација му је послужила да обликује модел нације као систем са под-

³² Deutsch Karl, Nationalism and Socialcommunication, Лондон, 1972. стр. 29.- према Леротић Звонку, Нација, стр. 122.

системима. Грађанска класа у модерним друштвима улази у савезе са технократским и административним структурама, а негдје и са војним структурама, дјелујући као гарант интереса читаве нације. К. Deutsch закључује да су националне државе Запада и САД-а узеле смјер интернационалне интеграције у циљу постизања опште сигурности.

Неки критичари му пребацују да није премостио јаз између научне анализе модела и властите оријентације.³³ Напротив, сматрамо да је К. Deutsch успјешно премостио и ускладио традицију и модерно о нацији.

Земље у развоју и национална идеја су добрим дијелом под утицајем марксистичког схватања о нацији. Већина се савремених истраживача исказала за потребу бржег прогреса земаља у развоју на чији су проблем указали. Међутим, тај пројекат је зависан од других снага, прије свега од капитала и међународне политике великих. Већина се слаже да су национални покрети били главни покретачи разбијања колонијалних односа центра и периферије и да су били усмјерени формирању сопствене нације у специфичном наслеђу и окружењу. Да би се одређене племенске заједнице неразвијених земаља развиле до нације морају реализовати различите услове: ослобођење од феудалног уређења, развој тржишта, индустрије, трговине, развој народне културе и саобраћајница. У земљама у развоју носиоци остваривања пројекта нација су политичке странке, интелигенција администрација и војска. У периоду минулог колонијализма формира се слојевита национална свијест о стварању сопствене државе - нације ослобођењем од страног колонизатора. Истраживач Абдел Малек сматра да је у земљама у развоју, нарочито у земљама Африке, власт онај чинилац која дјелује уједињујуће у различитости путева настајања нација са свим специфичностима.

Југословенска мисао о нацији наслеђује погледе претеча социјалиста-теоретичара и практичара Светозара Марковића и Димитрија Туцовића. У студији "Србија на Истоку" Светозар Марковић се обрачунава са националистичким

³³ Леротић Звонко, нав. дјело, стр. 170.

плановима српске буржоазије и залаже се за већа права радничких и сељачких маса. Истиче право да се сваки народ развија у складу са својим карактером, језиком и својим властитим особинама.³⁴ За Димитрија Туцовића национално питање је социјално питање, које подразумева равноправност народа и борбу противу србијанског национализма и аустроугарског експанзионизма.³⁵ Он се залаже за националну самосталност албанског народа. Југословенска мисао о нацији 1918-1991. г. није дала цјеловита научна дјела о проблему нације и међунационалним односима код нас. Овим питањима су се значајније бавили у овом раздобљу Сима Марковић, Живојин Перић, Милован Ђилас, Едвард Кардељ, Најдан Пашић, Звонко Леротић, Стипе Шувар, Руди Ризман, Душан Ичевић, Милијан Поповић, Мирослав Печујлић и други.

Едвард Кардељ дефинише нацију као историјску, социјалну, економску, културну и политичку појаву насталу у условима подјеле рада.³⁶ Ова дефиниција је неизведена и уопштена. Значајно је што Е. Кардељ у овом раду упозорава да је могућ сукоб на релацији националне посебности-југословенство, који може разорити ову југословенску заједницу. Стипе Шувар одређује нацију као сложену етничку заједницу која се формира у капитализму на одређеној територији, употребљава исти језик и обезбјеђује јединство економског привређивања и политичке организованости.³⁷ Ова дефиниција је досљеднија у појмовном одређењу и утемељености, него што је то појмовно изграђено у Кардељевој дефиницији.

Иако се није посебно бавио питањем нације, Слободан Јовановић је дао једну занимљиву и цјеловиту дефиницију нације. У свијету познати правни теоретичар истиче да су вјера и језик важни друштвени чиниоци у стварању народности, под којим појмом подразумева нацију. До Француске револуције значај вјере је био велики, а од овог историјског међаша језик је основ

³⁴ Марковић Светозар, Сабрани списи, 4, Београд, 1965, стр. 407.

³⁵ Туцовић Димитрије, Изабрани списи, 2, Београд, 1950, стр. 52-54.

³⁶ Кардељ Едвард, Развој словеначког националног питања, Београд, 1960, стр. 35, 36, 42, 47.

³⁷ Шувар Стипе, Национално и националистичко, Сплит, 1974, стр. 23.

стварања националне заједнице. "Држава и народност изазивају једно друго."³⁸ У том смислу објашњава да је то резултат дужег историјског пута. Отуда држава ствара историју и утиче на формирање нације, мисли овај научни угледник.

Социолог и политолог Мирослав Печујлић даје једну синтетичку научну дефиницију нације, која је свеобухватна и у цјелини изведена. Нација се формира под утицајем низа објективних и субјективних чинилаца: етничко сродство, језик, заједничка територија, национална држава, економија, заједничка прошлост (историја), свијест о припадности нацији, национални карактер (менталитет), религија и заједничка култура. Овај научник истиче да је свијест о припадности нацији важан фактор за дефинисање појма нације, али та свијест не може "процветати ако није укоријењена у плодно тле".³⁹ Објективни фактори као "плодно тле" су, поновимо; заједничка територија, национална држава, етничко (крвно) сродство, језик и заједничка историја.

Различитост настајања нација је резултат различитих историјских путева у настајању ове творевине, сличности и посебности носилаца националних покрета, њихових циљева и средстава. У претходном излагању смо се, једним дијелом, осврнули на путеве настанка нација у Европи и свијету, али тиме нијесмо исцрпили сазнања о овом значајном питању које треба проширити и представити. Истакнуто је да је идеал сваког народа стварање националне државе. Изнесена учења и теорије су пројекције одређене заједнице у одређеном добу у коме се омеђује територија, а језик, етнос и национална култура интегришу друштво у нацију, Већина теорија налазе оправдање за еволутивне или револуционарне промјене на путу настајања нација. Већина њих полази од постојећих прилика и услове, обрађујући интерес и потребе дате заједнице, узимајући их као незаобилазне објективне елементе неопходне у стварању нације. Теорије аустромарксиста и марксиста-лењиниста садрже вјештачке конструкције, удаљене од реалности, којима је циљ да подрже постојеће или постваре непостојеће. У првом случају

³⁸ Јовановић Слободан, О држави, Београд, 1922, стр. 113-116.

³⁹ Печујлић Мирослав, Демократија и ауторитаризам, Београд, 1994, стр. 40.

аустромарксистички дају културне аутономије покореним народима, иако би Чеси, Словаци, Хрвати и Словенци у редовним историјским приликама имали право на сопствене нације. У другом случају марксистичко-лењинистички негирају вриједности или постојање нације у циљу стварања интернационалне радничке заједнице. Разноликост путева у историјском процесу настајања нација указује на потешкоће одређења јединствене дефиниције, а поготову у обличавању исте или сличних теорија. Занимљиви су путеви од идеје нације до стварања нације - државе.

Процеси асимилације убрзали су нестајање келтског становништва у Шкотској, у Француској је дошло после 1789. г. до асимилације Алзашана, Бретонаца и Провансалаца, а два стољећа раније јединствен осјећај британске нације настао је једном врстом асимилације Шкота и Велшана. Исти процес настаје у Сјеверној и Јужној Америци досељавањем Европљана. Одвајање Финске од Шведске последило је званични фински језик и добијање независности 1918. г. које је спречавало започету асимилацију. У Ирској, Шкотској и Велсу језичка асимилација је била брза, а национална мобилизација незнатна и спора. Поновимо да је седам нација у Западној Европи настало сецесијом, а на Истоку ослободилачким ратовима настају Финска, Пољска, Чехословачка, Мађарска, Румунија, Југославија, Бугарска, Албанија и Грчка - ослобађајући се од руског, аустријског и турског царства.

Док је требало да прођу стољећа да се створи Енглези, Њемац и Француз, дотле је слика стварања националних држава у земљама у развоју другачија.

Земље доспјеле до границе нације су: Бечуана, Чад, Централна афричка република и др. Настале су спајањем у једну државу у процесу антиколонијалне борбе. Друга група земаља постигла је државно јединство, али оне нијесу још завршиле процес настајања нација. Ту спадају: Гана, Сенегал, Етиопија, Камерун и др. Трећу групу земаља у развоју карактерише насељавање европских досељеника: већ истакнути примјер Јужне Америке, Аустралије и Новог Зеланда. Овдје је у питању експанзија појединих европских народа. Посебну групу земаља чине старе цивилизације, иако се економски убрзају у земље у развоју: Кина, Египат, Иран, Турска, Мароко, Вијетнам и др. Све

ове групе са различитим модалитетима националног идентитета, резултат су неједнаких путева у стварању држава, односно нација. Не постоји општеприхваћени теоријски модел нације примјенљив на све ситуације, нити је могуће у једну дефиницију да стану све нације, без обзира на елементе спајања.⁴⁰

Као посебност настајања нација у историјским токовима различитим од других, потпуно специфичним, налазимо у примјерима: Америчке нације, швајцарске нације настале од дјелова нација (Њемци, Италијани и Французи), Велике Британије као унитарне државе састављене од више етничких скупина и Њемачке и Аустријске нације настале из њемачког народа. Дуго траје историјска тежња да се формира јединствена арапска нација, која наилази на многе препреке. Истакнимо још једну битну разлику у настанку нације Запада и оних на Истоку Европе. Већина првих настаје у спонтаном процесу вођства и народа - одоздо, а друге директивом одозго, како су, поред познатих тоталитарних држава, настале нове "социјалистичке нације". Вриједност и идеали једних и других различито су издржале потресе и кризе, јер су остале оне творевине које су изграђене на трајним темељима Француске револуције.

3. Комунистичка партија Југославије и национално мишљење

У историји идеја, институција, покрета и процеса познато је да се ови не заустављају на географским, историјским и државним међама, већ продиру у свијест појединаца и заједница водећи измјени односа и стања. Идеја националног ослобођења и препорода народа нашла је своје упориште међу јужнословенским народима, а најраније у српском народу. Црна Гора је стољећима симбол и нада отпора и независности. Илирски покрет код Хрвата 1830-1850. г. развија идеју ослобођења и културног и политичког уједињења јужнословенских народа. Догађаји 1848. г. будили су историјску наду у ослобођење и уједињење српског и осталих јужнословенских народа. Оба национална пок-

⁴⁰ Ичевић Душан, Куда иде нација, Београд, 1986, стр. 11-12.

рета су прихватала идеје Француске револуције, али 1850. г. побједио је европски апсолутизам и одложио уједињење јужнословенских народа на темељу јужнословенске, односно југословенске идеје, која није сахрањена у побједи реакције.

Рјешавање националног питања у Југославији 1918-1991. г. и однос КПЈ, касније Савеза комуниста Југославије (СКЈ), према овом значајном питању, а нарочито његово рјешавање у Црној Гори, дуго су били под идеолошком догмом тумачења, и још су. Али ово питање треба да буде предмет озбиљне историјске објективизације, најприје што се историја држи правила *Dubitando ad veritatem pervenimus*, а потом што је овај процес остваривања програма КПЈ о националном питању, реализован историјски послје 1945. г, оставио крупне трагове и посљедице у Југославији и Црној Гори. Њих би требало, научно и публицистички исправљати, као и мирним путем и демократским начином у политичкој пракси и друштвеној стварности мијењати. Дуго је било онемогућено непристрасно истраживање овог питања и дуго је једнострано тумачено. Тако даље није могло остати, зато ваља дати могућност да, на основу извор и чињеница, *Audiat et altera pars*. Историографија ће морати да истражи и друга значајна питања из наше ближе историје, која су идеолошки тумачена пуних 50 година: Тринаестојулски устанак 1941, сукоб послје пропасти Устанка и посљедице подјела на даље токове рата, грађански рат у Црној Гори и Србији, злочини и жртве тог рата.⁴¹ Морају се скинути наноси, заблуде, једностраност, диктат у науци и Истином допринијети да се ублаже политичке, вјерске и националне затегнутости, које се не смију препустити стихији. Историја треба да укаже на континуитет и дисконтинуитет у развоју наше заједнице, на то како су токови супротних тенденција мијењали слику нашег постојања, какве су посљедице оставили и које опасности још пријете нашој социјалној, политичкој и биолошкој егзистенцији ако се друштвена енергија не усмјери ка мирној обнови и препороду нашег бића, које је данас више него икада угрожено. Историја не смије да заобиђе оно што се испријечило као неразријешено наслеђе прошлости, а од ње се очекује и разрјешење забрана, таме, пријетње и от-

⁴¹ Видјети: Пакао или комунизам у Црној Гори, Титоград, 1991. (фототип)

варање историјске перспективе. На Западу, којег су идеологија, политика и извјесно друштвене науке у другој Југославији одређивале као "трули" - наука је у служби друштвеног препорода. Техничке науке у значајној мјери доприносе друштвеном благостању, а друштвене науке истражују процесе, појаве и структуру друштва отварајући путеве мирног разрешења друштвених сукоба и криза. Све у свему, суд озбиљне науке се уважава и политика као принцип усмјеравања друштвеног развоја, управљање друштвеним пословима не препушта случајности.

Пред истраживачима је вријеме у којем наука мора потиснути идеологију, која је посијала разочарења, забранила изворе и архиве, диктат прогласила као неприкосновен ауторитет научног једноумља итд. Критичко преиспитивање засновано на фактима, изворима и свједочанствима, а не помодарско откривање задатог обогатиће историју и отворити ће нове видике, формирати избрисану историјску свијест, прошлост учинити савременим и указати на избор најбољих алтернатива из беспућа историјске збиље. Овај принцип је нарочито актуелан у истраживању националног питања у Југославији, између унитаристичког и комунистичког пројекта и реализације. Ово је крупан проблем наше историографије, а наше истраживање настоји да допринесе критичком преиспитивању догађаја и процеса.

Пропаст Аустро-Угарске царевине у Првом свјетском рату пружила је јединствену историјску могућност да се послије више од пола стољећа поново актуелизује идеја југословенског уједињења. На Крфу је донесена Декларација 7. јула 1917. г. између српске владе (Н. Пашић) и Југословенског одбора (А. Трумбић), којом се захтијева уједињење Срба, Хрвата и Словенаца у независну државу. Након тога је објављена Декларација Црногорског одбора за народно уједињење од 11. 08. 1917. г. у којој се истиче: "Потпуно солидаран са Крфском декларацијом, а увјерен да изражава жеље српског народа у Црној Гори, Црногорски одбор за народно уједињење продужит ће рад на уједињењу Срба, Хрвата и Словенаца".⁴² Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца проглашена је 1. 12. 1918. у Београду. Унитарна

⁴² Петрановић Бранко, Југославија 1918-1988, тематска збирка докумената 1988. г, стр. 69.

држава троједног народа није показивала нимало добрих жеља за федералистичко преуређење, поготову што су силе побједнице овај облик државног уређења искључиле као историјски непримјерен младој држави, која не би могла издржати притисак унутрашњих центрифугалних сила.

Комунистичка партија Југославије формирана је на конгресу уједињења у априлу 1919. г. под именом Социјалистичка радничка партија (комуниста). У програму КПЈ, донијетог на њеном другом конгресу у Вуковару, 20-25. јуна 1920. г. истиче се: "... КПЈ је начелни противник парламентаризма као средства своје класне владавине. По освојењу политичке власти од стране пролетеријата парламентаризам је немогућ. Борбу за освојење политичке власти пролетеријат води свим средствима...". У Декларацији је овај принцип веома јасан и императиван. "У борби за остварење свог програма КПЈ ће се служити свим револуционарним средствима према приликама и потребама... Да буде увек готова борити се свима силама за пролетерску револуцију и за њену одбрану дати све без обзира на жртве...".⁴³ Овако срочен и монолитан партијски став о непоколебивој борби противу парламентаризма, који је увијек у свијету схватан као непосредан израз демократије, указује на одлучност КПЈ да изведе пролетерску револуцију, када се стекну повољни спољни и унутрашњи услови, и наметне диктатура пролетеријата. Сукоб два принципа и двије стварности, једне званичне и друге у сјеници, морао је показати право стање ствари и односа.

И КПЈ је имала своју опозицију, која у Манифесту 25. 09. 1920. г. у Београду изјављује: "Вуковарски конгрес наше партије усвојио је један за пролетерски покрет врло кобан принцип хомогеност.... Безмало је почело изгледати као да има две врсте чланова у партији: 'правоверних' и 'јеретика'... Сви закључци у Москви о организацији Треће интернационале служе томе једноме циљу: да милом или силом наметну руске политичке методе осталим партијама".⁴⁴ Манифест опозиције су потписали 53 наистакнутија "центрумаша" из Београда и 62 из Босне. Творац овог документа је био др Живко Топаловић. Услиједио је одго-

⁴³ Исто, стр. 237-240.

⁴⁴ Исто, стр. 242, 244-245.

вор Централног вијећа КПЈ које доноси одлуку да потписнике Манифеста "који су начелно против принципа и тактике Треће интернационале, ставе одмах под партијски суд по Статуту".⁴⁵ Руди Ризман тврди да је КПЈ на Вуковарском конгресу прихватила начело државног унитаризма, чему је одлучно допринијела Коминтерна. Национално питање још није ушло у политичко учење и праксу КПЈ.⁴⁶

Режим је будно пратио рад КПЈ и једва чеко повод и прилику за обрачун. Да би предупредио рад КПЈ и ставио је ван закона, с једне стране и стекао легитимитет и легалитет за овај чин у земљи и иностранству, с друге стране, на залагање краља Александра донесен је Закон о заштити јавне безбедности и поретка у држави, 2. 08. 1921. г. у Београду. Због значаја овог акта изворно ћемо цитирати прва три члана. Чл. 1. "За злочине у смислу Казненог законика сматраће се следећа дела: 1. Писање, издавање, штампање и растурање књига, новина, плаката или објава којима се подстрекава на насиље према држави предвиђеним Уставом. 2. Организовање, потпомагање или постојање чланова каквог удружења, које би имало за сврху пропаганду комунизма, анархизма, тероризма, или удружења за нелегално и непарламентарно приграбљивање власти. 3. Организовање, здружавање или пропаганда, којима се иде на то, да се проузрокује војна побуна". Чл. 2. "Ко учини ма које од кривичних дела изложених у члану 1. овог Закона казниће се смрћу или робијом до 20 година". Чл. 3. "Тако исто забрањују се и растурају сва удружења и политичке странке, које врше пропаганду или убеђивање других да треба променити постојећи поредак у држави".⁴⁷ У питању је врло оштра генерална и посебна превенција. За доношење овог Закона влада је искористила атентат комуниста на министра Драшковића и регента Александра да окриви КПЈ као "терористичку и анархистичку организацију".⁴⁸ Нема државе на свијету која дозвољава рушење свог уставног поретка и заштићених објеката прописаних

⁴⁵ Исто, стр. 246.

⁴⁶ Ризман Руди, нав. дјело, стр. 205-206.

⁴⁷ Петрановић Бранко, нав. дјело, стр. 246-247.

⁴⁸ Исто, стр. 246-247.

кривичним законодавством, зато је монархија на тероризам КПЈ одговорила доношењем Закона о заштити јавне безбједности и предузела строге репресивне мјере. Комунисти који су извели револуцију и преузели власт 1945. г. у Југославији отићи ће још даље у заштити државе и немилосрдно ће сасијецати и саму мисао о побуни противу једнопартијског система аутократске владавине доживотног предсједника. Сучељавање чињеница, односно извора, води утврђивању научне истине, које о овом значајном и чуваном питању није ни могло бити.

Бранко Петрановић истиче "чињеницу да се радило о правној држави, а не партијској, каква је била СФРЈ, да се радило о држави која није била духовна провинција као што се често мисли".⁴⁹ Упоређење прве и друге Југославије угледног историчара се не може заобићи. Исти истиче да су истраживачи били суочени са непремостивим тешкоћама, јер "осјетљиве чињенице су сакриване, а важна архивска документација налазила се под кључем".⁵⁰ Овај став додатно објашњава однос званичне идеологије према науци.

У овој цјелини изворе користимо, тако рећи, потпуним преузимањем и цитирањем, које по нашем увјерењу има методолошко оправдање у циљу што дубље анализе, ширег упоређења и грађења судова као неспорних истина. Изворно преношење грађе има своју непосредну свјежину и дах времена, мисли, радњи и догађаја. Процеси се одвијају "поново" пред нама, јер су били у забитима и забранима једноумља. Уз ово, увјерени смо да изношење извора који се нијесу смјели користити, пружа већи увид у једну врсту дијалектичког супростављања догађаја из чега се научна истина пробија. Научник нема у виду, утврђујући како су настали догађаји и текли процеси, ничије емоције, вјерска увјерења, страначку припадност, припадност "великим и малим кућама" итд.

На другој земаљској конференцији КПЈ одржаној, од 9-12 маја 1923. у Београду долази до промјена у ставу и погледу КПЈ на национално питање у Југославији. Сима Марковић у реферату

⁴⁹ Петрановић Бранко, Историчар и савремена епоха, Београд, 1994, стр. 139.

⁵⁰ Исто, стр. 49.

”Национално питање у светлости марксизма” наглашава да у чину уједињења 1. 12. 1918. г. ”Тако долазимо до закључка да су Срби, Хрвати и Словенци три нације, три народа. То је неспорна историјска чињеница... Србија, као стара држава, имала је да послужи као темељ за изградњу нове државе... Решење националног питања своди се, у овом случају, на питање унутарњег уређења државе, на уставно питање”.⁵¹ Србијански комуниста је показао познавање историјских прилика и показао се као реалан политичар, који полази од постојећег стања. Нема још интернационалистичког става о националном питању. Због оваквог наступа С. Марковић ће претрпјети касније велике и оштре критике. У резолуцији о националном питању на Трећој Земаљској конференцији КПЈ у Београду у децембру 1923. анализира се историјски чин уједињења Срба, Хрвата и Словенаца, које”... није извршено у процесу развоја националне свијести о потреби тог уједињења, који се завршава националном револуцијом и самоодређењем одоздо”.⁵² Овакав поглед супротан је ставу марксистичког учења о рјешавању националног питања одозго, по директиви; овакав став близак је начину настајања нација на Западу, који реализује млада буржоазија. У Резолуцији о националном питању истиче се, начело народног суверенитета ”и право на слободно отцјепљење и образовање своје посебне државе, односно на прикључење својој националној држави”.⁵³ Не може се порећи савременост резолуције која је недогматизована, већ и у знатној мјери оригинална и самостална.

На петом конгресу Коминтерне у јулу 1924. г. негира се уставно уређење монархије. ”Национално питање у Југославији није уставно питање...”.⁵⁴ Овај став је супротан ставу на Другој Земаљској конференцији КПЈ. Коминтерна прокламује и обавезује на борбу противу буржоазије. Отцјепљење ”мора се изразити у облику издвајања Хрватске, Словеније и Македоније из састава Југославије и стварања независних република”.⁵⁵

⁵¹ Петрановић Бранко, Југославија 1918-1988, стр. 257-259.

⁵² Исто, стр. 263.

⁵³ Исто, стр. 264.

⁵⁴ Исто, стр. 269-270.

⁵⁵ Исто, стр. 269-270.

Коминтерна не гледа са симпатијама на новостворену државу Срба, Хрвата и Словенаца, већ планира њено разбијање, привлачније дефинисано као отцјепљење, мирним и револуционарним средствима. Нешто слично налазимо у Лењиновом учењу о националном питању мањинских народа у Русији. Пuteви су различити, али воде истом циљу.

На четвртом Конгресу КПЈ, 1928. г. у Дрездену, оштро је критикован Сима Марковић. Коминтерна, орган комунистичке Интернационале, изјаснила се о Југославији као империјалистичкој творевини ("пролетеријат нема отаџбину"), коју треба разбити. Четврти конгрес КПЈ прихвата овај став и препоруку као обавезу и изјашњава се за комадање Југославије. Коминтерна је одређивала стратегију и политику КПЈ и смјењивала њена руководства. КПЈ прихвата диктат Коминтерне о борби за стварање независне Хрватске, Словеније, Македоније и Црне Горе. Право на отцјепљење признато је и мађарској националној мањини. Пети конгрес Коминтерне 1924. г. и Четврти конгрес КПЈ 1928. били су одлучујући у пројектовању историјске судбине Југославије у погледу националног питања. Коминтерна је у име радничког интернационализма спремала владавину свијетом у виду најцрње диктатуре и једноумља, зато је 1924. године прокламовала разбијање Југославије, наводно, због права народа на отцјепљење. Требало је политичком борбом припремити широке масе за борбу "за национално ослобођење", а потом у Револуцији преузети власт и остварити овај пројекат. У име историјске истине ваља нагласити да народ није прихватао ове пароле, које су извикиване од стране комуниста у илегали, јер је своју историјску енергију утрошио на национално ослобођење од туђина, те је ова идеја споро хватала коријен. Већ је исткануто да је њена карактеристика наметања одозго и као таква ће и послје побједи комунистичке Револуције бити одржавана. Долазак комуниста на власт у Источној Европи и другим земљама свијета (Кина, Куба и Вијетнам) био је нешто другачији него у Југославији, али заједничко свима је Револуција. Циљеви су исти, средства и метод другачији.

Рад парламентарних странака у Југославији и Црној Гори пролазио је кроз кризе и искушења. На мапи црногорског вишестраначког живота посебно мјесто заузимају: Демократска

странка, Републиканска странка, Савез земљорадника, Народна радикална странка, Црногорска федералистичка странка и КПЈ. Демократска странка и радикали су представници српског блока у Црној Гори. "Коалиција федералиста са странкама изван 'српског' политичког простора за демократе је имало карактер издаје Српства. Приступање црногорске федералистичке странке сељачко-демократској коалицији, протумачено је међу демократима као покушај предаје судбине Црне Горе у руке Стјепана Радића ради борбе противу Српства.

Наведено становиште јасно указује на еволуцију демократа у Црној Гори од југословенства ка Српству".⁵⁶

Црногорска федералистичка странка у уводном дијелу програма истиче да је нова држава "заједничка држава Јужних Словена", продужетак црногорске историје и државности. Оваква формулација раскида са сепаратизмом.⁵⁷ Црногорски федералисти се залажу за начело равноправности, јер сматрају да је оно ускраћено Црној Гори у монархији троједног народа, што је, према њима, посљедица нелегитимности Подгоричке скупштине. Црногорска странка се одлучно супроставља сваком унитаризму и централизму, а залаже за децентрализацију. Страначки програм је усвојен на Конгресу 4. октобра 1925. г. Интересантно је начело "Према другим државама сви једно и заједно, а у међусобним односима сви једнаки и равноправни".⁵⁸ Равноправност се може, према Програму, обезбиједити у федеративно уређеној држави. Црногорски федералисти "пошто су Црногорце сматрали дијелом српске нације, то црногорски покрет по њима није национални покрет, а црногорско питање није национално питање".⁵⁹ Оно је за федералисте до краја постојања искључиво државно-правно питање.

КПЈ има други приступ према црногорском националном питању. "На Обласној конференцији одржаној 1925. г. заузето је

⁵⁶ Растодер Шербо, Покрети и странке у Црној Гори 1918-1929, према "Побједа" од 28-30. 11. 1994. г.

⁵⁷ Вујовић Димитрије, Црногорски федералисти 1919-1929, Титоград, 1981. стр. 179. (цитат преузет из "Црногорца" од 27. децембра 1924. г.)

⁵⁸ Исто, стр. 195.

⁵⁹ Исто, стр. 210.л

становиште да КПЈ у Црној Гори, треба увијек да иступа за самоопредјељење Црногораца, укључујући и отијепљење”.⁶⁰ Комунисти Црне Горе су поступали по директивама КПЈ, односно по диктату Коминтерне, коју су све комунистичке партије у Европи беспоговорно слушале. На трећем Конгресу КПЈ 1926. г. ова парола о самоопредјељењу Црне Горе представља дисконтинуитет ставова КПЈ у односу на период послје уједињења, када су црногорски комунисти били присталице бјелашког покрета. Међу њима је напознатији Јован Томашевић, који је учествовао 1919. г. у сламању Божићне побуне у Црној Гори. Средином тридесетих година КПЈ ће се у Црној Гори обновити кроз студентски покрет и тактички ће се залагати за очување Југославије.

На супротној страни краљ Александар, учвршћујући власт, полази од општег друштвеног интереса-да се земља спаси од деструктивног дјеловања странака, да ојача државу изнутра и сачува је од мијешања споља, прије свега Италије. Краљ је сматрао да је била кобна политика парламентарних странака грађена на националним основама, зато даје искључиво предност југословенској формули јединства. Полази се да је парламентаризам злоупотребљен, а односи међу људима немогући. Краљ се одлучио на јачање и политичког врха да би спасио државу и народно јединство. Добио је подршку Француске и Чехословачке. Прокламација краља Александра од 6. 01. 1929. г. гласи ”Наступио је час, кад између Народа и Краља не може и не сме бити више посредника... Напредак и развитак целокупног нашег народног живота, доведени су тиме у опасност... Моја је света дужност, да свим средствима чувам Државно и Народно јединство”.⁶¹ Устав од 28. јуна 1921. г. престао је да важи, а Народна скупштина изабрана 11. XI 1927. г. се распушта.

На четвртој Земаљској конференцији КПЈ, одржаној у Љубљани 25. 12. 1934. г. расправљало се, поред осталог, о формирању КП Црне Горе. Долази до промјене тактике - не истиче се више право народа на самоопредјељење и разбијање Југо-

⁶⁰ Растодер Шербо, изводи студије објављени у ”Побједи” од 9. 12. 1994.

⁶¹ Петрановић Бранко, Југославија 1918-1988, стр. 313.

славије у степену како се то радило у претходном периоду.⁶² У Резолуцији ЦК КПЈ о националном питању истиче се: "Многе погрешке учинила је КПЈ у националном питању".⁶³ Под утицајем Коминтерне Конференција је донијела одлуку да се формирају комунистичке партије Хрватске и Словеније, касније и Македоније. Не спомиње се формирање комунистичке партије за Србију. КПЈ је од свог оснивања до IV Земаљске конференције 1934. г. у заузимању става о националном питању, све под утицајем Коминтерне и догађаја у свијету.⁶⁴

У Црној Гори није било фракцијских борби у КПЈ, која је била на овом простору без јачих теоријских традиција.⁶⁵ После распуштања Народне скупштине 1929. г. комунисти су прогоњени у Црној Гори. Старије генерације комуниста биле су одане присталице уједињења Србије и Црне Горе 1918. г. а млађима је ближе учење Коминтерне о нужности разбијања Југославије.

Поред комуниста на разбијању Југославије, између два велика рата, смишљено и немилосрдно су радили усташе. На основу споразума између вођства хрватске усташке организације и вођства Комунистичке партије Југославије, закљученог 1937. г. у казнено-поправном дому у Сремској Митровици од стране Моша Пијаде и др Мила Будака одређује се смјер сарадње и акције. У чл. 2. је суштина споразума у сљедећем "док се српству и православној цркви не сломи кичма" нема ништа од комунизација Балкана. Усташко и комунистичко вођство се слажу да треба комунизирати Југославију, а то је могуће уништењем "свега онога што је српско и православне вјере". У чл. 3. се утврђује сарадња и "вођство комунистичке партије сматра хрватску усташку организацију као важног фактора и као

⁶² Стругар Владо, Југославија, федерација и република, Београд 1976, стр. 230-232.

⁶³ Петрановић Бранко, Југославија 1918-1988, стр. 348-349.

⁶⁴ Ковачевић Бранислав, Комунистичка партија Црне Горе 1945-1952, Титоград, 1986. стр. 196.

⁶⁵ Војиновић Перко, Политичка и национална мисао црногорске интелигенције 1918-1941, Никшић, 1989. стр. 189.

помагача у уништењу постојећег стања.”⁶⁶ Усташка организација је у априлском рату 1941. г. кренула у обрачун са свим што је српско и православно, а комунисти су после 22. јуна 1941. г. заузели став да је једино исправан пут борбе противу фашизма и стварања нове Југославије, јер сваки други прилаз и акција нијесу имали изгледа на масовност и успијех.

О црногорском националном питању први се пут значајније изјаснио Јосип Броз Тито 1937. г. у којој је изабран за (генералног) секретара КПЈ ”Ништа не смета ако код Црногораца постоје различита схватања (комунисти-прим. Ј.В.) по националном питању...”. У писмима Миловану Ђиласу 9.11. и 22. 11. 1937. г. из Париза Тито наставља: ”Није сада вријеме дискутирати о томе да ли постоји у Црној Гори национално питање или не. Ми треба да сада окупимо све демократске елементе у један блок у борбу за основне тачке Споразума, а то је слобода, демократија Конститванта. Кад то извојштимо, тада ће се моћи говорити о националном питању и осталим питањима у Конститванти”.⁶⁷ Ова писма, по нашем увјерењу, су дијалектички спој тактике (демократија и слобода) и стратегије (национално питање). Са процјенама и сазнањима Тито је чекао један други историјски тренутак, после почетка рата 1941. када ће моћи, не само ”дискутирати” о црногорском националном питању, већ ће га увести у стварност као да је постојала црногорска нација од 1789. г. Ако је Коминтерна на V Конгресу 1924. г. стала на становиште да је Југославија вјештачка државна заједница коју је требало разбити, Тито слиједи овај смјер и даје му лични печат, цијепајући касније српски народ на три нације, све у циљу лакше владавине, налазећи оправдање у наводном великосрпском хегемонизму и национализму.

У Прогласу СК КПЈ од 25. јула 1941. г. у борби противу непријатеља нема овог тактичко-стратегијског споја, већ фраза дуго употребљавана ”Немојте заборавити на раднике и сељаке”.

⁶⁶ Ненезић Зоран, масони у Југославији 1764-1980, Београд, 1987, стр. 566-567.

⁶⁷ Јосип Броз Тито, Сабрана дјела, том 3. Београд, стр. 1977, стр. 132, 140, 141.

Комунистичка партија Југославије досљедно ради на ост-варивању циљева који се нијесу могли разријешити мирним путем, јер сваки режим брани своје уставне темеље. Комунисти су, пратећи свјетска збивања, били свјесни надоласеће опасности фашизма и видјели су своју јединствену прилику да поведу народноослободилачку антифашистичку борбу и Револуцију. У том слиједу догађаја одржана је V Земаљска конференција КПЈ 1940. г. у Загребу. Реферат је припремио Моша Пијаде, а у припреми Конференције су били нарочито ангажовани Едвард Кардељ и Милован Ђилас. Ова двојица су дали крупне примједбе на реферат, који је повучен, са чиме се и Тито сложио. У новом реферату Милован Ђилас констатује да Црногорци припадају "српској грани јужнословенског племена", и да је црногорска нација створена почетком 20. вијека.⁶⁸ Историјски и на основу историјске свијести и народног памћења познато је да су Црногорци једно са осталим Србима, отуда је оваква оцјена у Ђиласовом реферату натегнута до пуцања, јер нација произилази из народа. Моша Пијаде види црногорску нацију у настајању, зато је његов реферат одбачен. Делегат Божо Љумовић се сагласио са ставом у Резолуцији о црногорској нацији и националном питању. На Конференцији су се чула супротстављена мишљења о муслиманском и македонском питању, која су према свему још била "зелена" за признавање као посебних нација. Задаци црногорских комуниста су "борба за равноправност и самоодређење црногорског народа, али у исто вријеме одлучна борба против вођства федералиста, које помоћу талијанских империјалиста припрема нови јарам црногорском народу".⁶⁹ Овакво мјесто у Резолуцији је противурјечно, јер ако су Црногорци посебна нација, онда је снагом историјских, социолошких и политичких закономјерности тешко усмјеравати Црну Гору као независну државу-нацију према Југославији, него ће центрифугалне друштвене снаге одвлачити ову државицу од југословенског центра. Пројекат је једно, а историјски токови друго.

Перко Војиновић сматра да су на V Земаљској конференцији КПЈ дефинитивно изграђени јасни и прецизни ставови о

⁶⁸ Војиновић Перко, нав. дјело, стр. 198.

⁶⁹ Петрановић Бранко, Југославија 1918-1988, стр. 388.

Црној Гори као нацији. На истом мјесту тврди да је интелигенција свјесна српског поријекла, исказују се као Срби, признају дуготрајну српску националну свијест Црногораца, а у НОБ-у су се "исказивали и као Црногорци".⁷⁰ "Могло би се рећи да је врло било тешко разријешити специфични и противурјечни комплекс црногорског националног питања. Црногорски комунисти су образложили да је та посебност афирмисана иако је у томе било непрецизности, нејасноћа и колебања"⁷¹ - закључак је овог историчара. Овај став је у противурјечности са тврдњом да је Црна Гора призната као посебна нација, јер је једно посебност обликована у дугом историјском току, каквих историјских примјера има много, а друго је коначно оформљена нација. Мора се цијенити његов отворен истраживачки исказ о овом питању којег "је било врло тешко разријешити". Недвосмислено да је Перко Војиновић под снажним утицајем идеолошког приступа овом питању. Едвард Кардељ у својим погледима о развоју словеначког националног питања послје Првог свјетског рата нигдје не спомиње црногорску нацију, већ само српску, хрватску, словеначку и македонску као "четири самоникле нације".⁷²

У овој години одржавања, значајне за црногорско национално питање, V Земаљске конференције КПЈ, у свијету угледни правни теоретичар Живојин Перић на страницама "Економиста" бр. 6. у Загребу пише расправу под насловом "Црна Гора у југословенској федерацији" са посебним освртом на нелегалност уједињења 1918. г. и одлука Подгоричке скупштине које му претходе. Нови критички приступ и анализа овог проблема пружају судове који оспоравају мишљење Ж. Перића, иако аутори не полемишу директно са њим у свим питањима изнесеним у "Економисту".⁷³ За предмет ове расправе занимљив је став овог угледног правног писца о црногорском питању.

⁷⁰ Војиновић Перко, нав. дјело, стр. 199-200.

⁷¹ Исто, стр. 199.

⁷² Кардељ Едвард, нав. дјело, стр. 397.

⁷³ Видјети: Перазић Гавро, Настанак црногорске државе у Првом свјетском рату, Београд, 1988. г. стр. 153-154, 160, 165, 169-173, 180-190, 263, 286-288, 292-293, 313-315; Вујовић Димитрје, Подгоричка скупштина, Загреб, 1989. г. стр. 110, 170; Исти аутор, Црногорски федералисти, стр. 179, 195, 210.

Живојин Перић говори са ваљаном аргументацијом у прилог гледишта да у оној југословенској држави "Не само с овог становишта, хисторијско-државнога, него и са самога националног становишта, има се дати аутономија Црној Гори. Јер, и ако су Срби, специјално Србијанци и Црногорци, у основи један народ, ипак они нису, у том погледу, потпуно једно. У области етничкој има постепености и нијанса, што је резултат традиције, земљишта (демографије), климе итд... Живећи кроз вијекове одвојено од свих (Србијанаца), у својој засебној држави, под другим и социјалним и економским и географским (геополитичким) приликама, Црногорци су се, природно, морали диференцирати, у односу на опћу српску расу, и психички а, до извјесне мјере, и етнички. Постали су, другим ријечима, један етнички и донекле и етнички индивидуалитет...".⁷⁴ Ж. Перић нигдје не спомиње постојање црногорске нације, јер свакако тако значајан реалитет и творевину не би могао и не би желио заобићи. "Донекле и етнички индивидуалитет" није што и нација, која се препознаје по многим карактеристикама, а један у свијету признат теоретичар боље познаје ово питање него десетине идеолога и политичара комунистичке опредјељености. Његово залагање подразумијева другачији статус Црне Горе, која га у ствари послѣје 1918. г. и није имала, јер га иста заслужује или као статус аутономне јединице или као полусуверене државе. Не сумњамо да, ако су постојали објективни и субјективни фактори који потврђују постојање црногорске нације, да их не би назначио овај значајан правни мислилац, јер је са питањем уједињења веома блиско и повезано и питање постојања или не постојања црногорске нације.

И у јеку рата противу непријатеља ово се питање не оставља по страни. У чланку "Национално питање у свјетлости народноослободилачке борбе" Јосип Броз Тито у "Пролетеру" за децембар 1942. г. пише, између осталог, "Никада се Комунистичка партија Југославије није одрекла нити ће се одрећи свога принципа, а то је: право сваког народа на самоодређење до отцјепљења". Посебно је истакнуто "питање Црне Горе... што

⁷⁴ Перић Живојин, Црна Гора у југословенској федерацији, Економист, 6/1940, стр. 16-17.

ће га рјешавати сам народ.” Комунисти нијесу теоријски утемељили црногорско национално питање, али његово политичко пројектовање имаће сангу реалног факта, без обзира што није ни послје 1945. г. теоријски оснажено и историјски оправдано.

Бранко Петрановић сматра да је црногорско питање претјерано употребљавано у политичке циљеве, зато се и не слаже са мишљењима ”да је црногорско национално питање много значило у НОБ-у Црне Горе”.⁷⁵ Овај став у сваком случају заслужује већу пажњу истраживача, јер потиче несумњиво од научног ауторитета. Ако се овакви ставови нијесу могли саопштити у једном периоду једнопартијског система, и са постојеће временске дистанце значајна је критичка анализа и суд о питању које је до деведесетих година било под снажном идеолошком присмотром.

Неспорно важан и незаобилазан догађај у обнови црногорске државности представља одржавање Црногорске антифашистичке скупштине народног ослобођења јула 1944. г. у Колашину. Др Обрен Благојевић је поднио реферат о раду и организацији народне власти у Црној Гори у којем се истиче још и то да Црна Гора мора ”везати своју будућност са будућношћу васколиког српског и осталих југословенских народа”.⁷⁶ Нигдје се не третира црногорско национално питање. ЦАСНО се конституише као врховно законодавно и извршно тијело Црне Горе у ратним приликама са циљевима који повезују прошлост и будућност. Утемељено је на принципу федеративног уређења усвојеног на Другом засиједању АВНОЈ-а у Јајцу 1943. г.⁷⁷

Иван Милутиновић подвлачи значај одлуке о обнови црногорске државности. ”Данашњом одлуком ви, другови, стварате слободну Црну Гору у саставу Федеративне Југославије”.⁷⁸ Ос-

⁷⁵ Петрановић Бранко, Историјар и савремена епоха, стр. 245.

⁷⁶ Зборник грађе за историју радничког покрета Црне Горе, књ. 4, Титоград, стр. 111; видјети, Лакић Зоран, Народна власт у Црној Гори 1941-1945, Цетиње-Београд, 1981, стр. 403.

⁷⁷ Лакић Зоран, Неке карактеристике конституисања ЦАСНО-а, Историјски записи, 3-4/1971. стр. 581.

⁷⁸ Исто, стр. 581-585; Зборник грађе за историју радничког покрета Црне Горе, 4, стр. 97-98.

новано је 11 одјељења као основ будућих министарстава и три комисије, утврђени су задаци народне власти и народних одбора као њихових основних ћелија. Посебно је значајно излагање Ивана Милутиновића о односу Црне Горе према Југославији и Црногораца према Србији. "То значи да је сваки народ у таквој заједници свој сопствени господар. Према томе, стварањем федералне Црне Горе никако се не умањује јединство и љубав Црногораца према српском народу.

Поставља се даље питање: да ли црногорство умањује или искључује српство? Другови, ко није добар Црногорац, тај није ни добар Србин... Црногорци и Србијанци народ су једног племена".⁷⁹ Ивану Милутиновићу као интелектуалцу морало је бити познато етничко и историјско јединство Србијанаца и Црногораца када изриче овакав став, који је и званичан став политичког врха обновљене црногорске државе. Иако су велика разарања Црне Горе, а изнад свега огромни људски губици, ЦАСНО ради у континуитету до 15. априла 1945. г. када прераста у Црногорску антифашистичку скупштину народног ослобођења.⁸⁰

На Великој антифашистичкој скупштини Србије Александар Ранковић анализира у реферату догађаје који прате ово засиједање. "Разни хегемонисти реакционари и издајници оптуживали су, па и данас оптужују, народно-ослободилачки покрет да он хоће да поцепа "српске" земље и да ослаби српски народ за рачун Хрвата и других; како народноослободилачки рат води Хрват Тито и томе слично. То су већ свима познате приче оних који би хтјели да стварају велику Србију на рачун других народа Југославије".⁸¹

Тек са историјске дистанце овај извор добија на свјежини, истинитости и значају. Сумње једних потврђује вријеме, а идеолошку одбрану, која иде до висина партијског сљевила и фанатизма, вријеме опет неумољиво поништава. Нова партијска

⁷⁹ Зборник грађе за историју радничког покрета Црне Горе, 4, стр. 97-98, 357-358.

⁸⁰ Видјети: Лакић Зоран, Неке карактеристике конституисања ЦАСНО-а, стр. 594-595.

⁸¹ Зборник грађе за историју радничког покрета Црне Горе, стр. 357-359.

религија није дала мимо усвојеног става, који временом прераста у догму. Решето времена све просијава, одвајајући заблуде од историјских истина и партијност од реалности.

О постепеним и прелазним промјенама у Црној Гори 1945-1947. г. пружа изворе црногорски лист "Побједа" основан 20. октобра 1944. г. у Никшићу.

У "Побједи" од 6. јануара 1945. г. пажњу привлачи "Божих у слободи" у коме се цитира Његош и истиче значај овог празника: "Наш Божић, тај велики хришћански празник, три пута се окупао у крви. Борба је донијела плодове... за нашу слободу, за нашу побједу, за овај Божић и за многе будуће Божиће у слободи". Посебно задржавамо пажњу на последњој констатацији да ће се овај велики вјерско-историјски празник Црногораца славити и у будуће. Ништа у томе нема необично, јер се свуда у свијет слави овај празник међу хришћанима. Анализа овог мјеста не би заслуживала пажњу када у тексту не би било продужетка ове мисли, прекинуте у нашем цитирању. Каже се, дакле, поновићемо "... и за многе будуће Божиће у слободи, дали су своје животе хиљаде знаних и незнаних народних хероја". Пронзилази, како су партизани гинули за слободу, побједу и Божић, историјски је оправдано да се исти слави у будуће у миру.

У броју од 14. 01. 1945. г. незаобилазан је чланак "Бадњак у слободном Цетињу" у коме је вјерно приказана слободарска и празнична атмосфера овог славља. Описује се пут до чувених Бајица, свирање војне музике, дочек народа послије повратка из Бајица са бадњацима, налагање његово испред Предсједништва ЦАСНО-а и Цетињског манастира. У "Побједи" од 28. 01. 1945. г. занимљив је чланак "Светосавска прослава на Цетињу". Извјештач описује богослужење у Цетињском манастиру, читању реферата о Светом Сави, хорску химну и др.

У броју од 6. јануара 1946. г. "Побједа" доноси значајан прилог под насловом "Будова бригада честита нам Божић" у коме се наглашава да је честитка упућена "читавом црногорском народу". Узалудна су истраживања и прелиставања годишта овог листа за 1948. г. и касније, али нигдје не слова о Божићу и Светом Сави. Нагло се кида са историјским традицијама које су

утицале на формирање историјске свијести и памћења народа. Иако су за "за нашу слободу, за нашу побједу, за овај Божић и за многе будуће Божиће у слободи, дали су своје животе хиљаде знаних и незнаних народних хероја" та се будућност одмах по директиви преселила у прошлост. Најављен историјски дисконтинуитет у партијским документима 1924. г. и 1928. г. остварује се после 1945. г. Није спорна ослободилачка борба партизанског покрета предвођеног КПЈ и Титом на челу, као и значај антифашистичког карактера Револуције. Историја ове чињенице не може и не смије заобићи, али је спорно вјештачко и одозго наметнуто национално питање у Југославији, а посебно у Црној Гори, које је као процес једном покренут оставио крупне посљедице, које су и даље присутне на овим просторима. Пред истраживачем је данас олакшан посао утврђивања истине, иако и даље има неразумијевања за смјелије захвате и подухвате.

Црногорска република-држава је, као и остале федералне јединице друге Југославије, одмах после 9. маја 1945. а и раније, почела са преуређењем поретка и државне организације. Монархија се повукла пред младом и неумољивом Републиком, која је и у имену будила наду у праведније друштво. На шестој сједници Народне скупштине Црне Горе одржане, 29. децембра 1946. г. усвојен је Устав. У расправи која је претходила усвајању истиче се негативан рад црногорске буржоаске интелигенције која не признаје да постоји црногорска нација, која треба да буде темељ ослобођења од српске буржоазије, велича се Стаљинова теорија о националном питању итд.⁸² Ток засиједања и уставна начела и садржај указују на историјски заокрет, који ће у неким областима живота донијети напредак (економија, здравствено и социјално осигурање, запошљавање итд), а у другима ће бити корак назад (једнопартизам, укидање приватне својине, привид демократије, сатирање Православне цркве и др.). Ријешено је, барем према дискусијама делегата, црногорско питање на најдемократскији начин, без премца у свијету, једном за свагда. Насупрот овоме, једна бесједа са овог засиједања потврђује историјски континуитет црногорске државе као српске земље, српске мисли и свијести. Угледни католички свештеник и

⁸² Рад скупштине Црне Горе 1945-1950, Титоград, 1986, стр. 229-231.

интелектуалац дон Нико Луковић је казао истину о Црној Гори, која као извор одолијева политикама и полуистинама.

Дон Нико Луковић истиче да је Ловћен "српски барјак... чувајући идеале Српства и јужног Словенства". Црногорци су "најчистија етничка група међу Србима. Црногорци су донијели са Косова не само барјак слободе, него су и обновили српску средњевјековну славу оружја... Кроз Крусе, Царев Лаз, Грахово, Фундину, Вучји До и Скадар осветили су Косово. Обновили су Термопиле кроз Вртијељку, а Маратонско поље кроз Граховац". Дон Нико Луковић цитира мисао енглеског историчара Милера који је назвао Црногорце "аристократијом српске расе". Познавалац историјских токова, овај угледник, надахнут хришћанском љубављу и истином, наставља историјски узлет Црне Горе. "Заиста је раздобље од XV-XX стољећа било Илијада Црне Горе, херојско доба." Његов мисаони лук спаја времена. "Као што је у Зети настала прва српска држава, тако је у овој земљи ударен темељ новој Југославији. Црна Гора није само јуначко гнијездо, у њој се родила прва државна мисао код Срба у XI вијеку... Најстарији спис српске књижевности 'Житије светог Јована Владимира' написано је у Црној Гори... клањаће се крсту твоме, гробовима јунака твојих, сузама мајки твојих, жалостима удовица, плачу сирочади твоје, твојим попаљеним домовима".⁸³ Величанствено! Може ли се више обилазити овај извор-ријечи, једног Хрвата, у име неких пролазних политичких бесмислица?

Пети конгрес КПЈ усвојио је у јулу 1948. г. одлуку о оснивању Комунистичке партије Црне Горе, чији је Оснивачки конгрес одржан на Цетињу 4-7. октобра 1948. г. Тако је завршен процес формирања националних партија, започет на IV Земаљској конференцији у Љубљани 24-25. децембра 1934. г. што је неоспориво водило поступном формирању националних индивидуалитета. Колико је снажно била присутна српска национална свијест у Црној Гори свједочи и то да је руководство КПЈ за Црну Гору сматрало као небитно питање формирања националне партије и томе није придавало значај.⁸⁴ Ни послје ослобођења Југославије црногорско руководство не поставља пи-

⁸³ Исто, стр. 193-196.

⁸⁴ Ковачевић Бранислав, нав. дјело, стр. 188.

тање формирања националне партије. Комунистичке партије Словеније и Хрватске основане су 1937. г, Македоније 1943, Србије 1945. и Босне и Херцеговине у јесен 1948. г. Истакнуто је да је V Земаљска конференција КПЈ заузела становиште о постојању црногорске нације, али и даље црногорски комунисти сматрају важнијим интернационалистичко и класно од националног питања.⁸⁵ У том одређењу занимљив је исказ једног старог комунисте, који је, у ствари, пресјек мишљења већине. Спасоје Ивановић тврди: "Нијесмо имали нацију, па нијесмо могли имати ни националну партију, јер би то било да је старији син од оца".⁸⁶ Значајан је став историчара Бранислава Ковачевића који закључује: "Национални идентитет Црногораца послје завршетка рата био је 'рашчишћен', дочим муслимана није...теоријски рад у Партији није био развијен".⁸⁷ Аутор истиче да су црногорски комунисти били заинтересовани за оснивање југословенске нације. Стављањем ријечи "рашчишћен" под наводницима може да се тумачи као супротно значење, али ми држимо да се мислило на рашчишћавање одозго, а не спонтано одоздо, односно донесене су одлуке највиших партијских тијела о овом питању, иако је историјско стање националне свијести Црногораца било неизмијењено до Оснивачког конгреса КП Црне Горе 1948. г. Овај Конгрес је потврдио даљу изградњу Југославије на федеративном уређењу. Али је по залагању за националну равноправност Црне Горе у Југославији био врло значајан.

Формирање националне свијести Црногораца послје 1945. г. легално преузима Комунистичка партија и држава. Први попис у Југославији и Црној Гори 1948. г. био је диригован нарочито у погледу изјашњавања по питању народности, поготово у Црној Гори, јер је требало потврдити постојање нове црногорске нације и црногорске националне свијести. Анегдота настала из тог времена илуструје ово стање. Цетињанин Цетињанину каже: "Од сјутра си Црногорац и само то! То сам увијек био и бићу" - одговара саговорник. "Али од сјутра више нијеси

⁸⁵ Исто, стр. 195.

⁸⁶ Исто, стр. 195.

⁸⁷ Исто, стр. 196.

Србин”, наставља први суграђанин. ”Него што сам, јадап не био, него Србин, ама нијесмо друго ни били од Косова” - завршава са мишљењем, које јасно показује која је свијест у питању.

Вишеструке методе и средства користи једнопартијски систем да обликује и учврсти црногорску националну свијест. На основу чл. 25. Устава из 1946. г. Црква је одијелена од Државе. ”Вјерске заједнице могу вршити своје вјерске послове ако њихово учење није противно Уставу”. Овакво уставно рјешење је идентично са таквим и сличним рјешењима у свим демократским земљама у свијету, али у Југославији, а нарочито у Црној Гори, стварност је била другачија. У ствари, Црква је стављена ван закона, њена је имовина национализована, кадровски је проређена, нарочито послје ликвидирања 74 свештеника, од 77 заробљених, на Зиданом Мосту са црногорско-приморским митрополитом Јоаникијем.⁸⁸ Црква је контролисана строго одозго, а изнутра ограничена у својој историјско-народној мисији. Неки свештеници су осуђивани и затварани, наводно као народни непријатељи. Црногорско-приморска митрополија, као јединица Српске православне цркве, била је носилац ослободилачке борбе и обнове државности и као таква је преносник традиције Немањинића и Црнојевића, чији историјски ток слиједи. Она је носилац српске националне свијести у Црној Гори, која смета једнопартијској владавини, која хоће да без милости, у новим приликама, оствари пројекат црногорске нације. Црква је стога морала доћи у подређен положај и она је дошла, али испод нивоа који није историјски заслужила и какав се Цркви на даје у цивилизованим и демократским земљама. Државно-партијски врх није дирао у јединство Српске православне цркве и у том односу је био на висини поштовања затеченог историјског стања и канонског уређења Цркве. Није било мијешања у унутрашњу организацију и нико није ни покушао да покрене питање аутокефалности Црногорско-приморске митрополије, јер оно што не постоји, тога и нема.

Вођена је велика идеолошка и политичка пропаганда противу Српске православне цркве, која је проглашена за

⁸⁸ Ковачевић Бранислав, Од Везировог до Зиданог моста, Београд, 1993. стр. 168-170.

назадну и реакционарну. Црква, која је била темељ државе и душа народа, дочекала је тешке дане и жалосну судбину. Наступила је, током времена, потпуна атеизација друштва. Поново "на олтару плакаше канђело".

Национално питање у Југославији, а поготову у Црној Гори рјешавано је, од 1924. г. и нарочито послје 1945. г. - по директиви одозго. Упорјеђења ради, неопходно је истаћи да овај историјски процес у Европи и свијету у 19. и 20. вијеку тече одоздо, спонтано, у већини земаља, кроз друштвене реформе, мирне социјалне, економске и државно-правне промјене, кроз националне револуције, ослободилачке ратове и механизмом државног усмјеравања процеса. У Источној Европи послје 1917. г. и 1945. г. овај ток је наметнут одозго као идеја, догма и диктат. У западноевропским земљама рађа се и буди свијест народа о заједничком етносу (исти народ), језику. Рађа се потреба да се одређена заједница формира на одређеној територији са комуникацијама и тржиштем, а све то предводи вођство свјесно историјских тежњи народа, његових интереса и потреба. Најснажнији историјски примјер је стварање италијанске државе (Гарибалди) итд. Ништа од овога нема на Истоку, коме је интернационализам врховни принцип и коме је све подређено.

У Црној Гори је прихватање и увођење црногорске нације одозго немогуће објаснити без познавања неких појава карактеристичних за ову земљу. Народноослободилачки партизански покрет, предвођен КПЈ, извојевао је побједу у антифашистичком рату и извео Револуцију, те се као јединој снази у земљи вјеровало у широким народним слојевима. Одлучна да до краја реализује своју владавину, Партија је све оне који нијесу били у сагласју са њеним ставовима и акцијама проглашавала, по кратком поступку, народним издајницима, међу којима се нашло много оних који то никако нијесу били. Све је то народ усмјерило да једноставно прихвата, без постављања питања, парола и акцију Партије као једино исправну и ваљану. Овоме треба додати да и у самој Партији није било теоријски утемељено црногорско национално питање, а поготово широки народни слојеви нијесу имали већег образовања да би знали шта је нација, која је у комунистичкој пропаганди и кампањи изједначавана до скорих дана са државом, па је било неморално и незаконито пори-

цати црногорску нацију, јер се аутоматски, према лаичком мишљењу, Црној Гори одузимала држава, која је и данас и увијек за Црногорца други дом. Интелектуалци, који су мислили другачије, нијесу могли објавити своје погледе на ово питање и они су третирани као непријатељи и трула буржоаска интелигенција. Народ, с разлогом захвалан за тековине револуције (бољи социјални и друштвени положај), послушно се приклањао Партији и Држави. Plus potest, qui plus valet. (Ко је јачи, више и може).

Наука се није питала да каже своје мишљење о црногорском националном питању, већ је поглед Партије на ово питање био прихваћен у научним круговима све до 1989. г. од када се мијења однос према научној мисли, демократији, слободи итд. Истраживач не инсистира на овој анализи из било којих других разлога, осим утврђивања научне истине у поступку преиспитивања, критичког осврта и прилога овом питању. Нама су блиски процеси утврђивање истине у науци и друштву, демократизација, вишепартизам, слобода грађанина, приватна иницијатива у економији и враћање мјеста Цркви које јој канонски и историјски припада, јер ови стубови друштва учинили су Запад цивилизацијом слободе и благостања. Истина, Запад има и своје наличје које није предмет ове расправе. Како се у нас може прихватити мишљење науке? Како историја поново може да формира историјску свијест и памћење народа? Вријеме које је пред нама, а тешко га је проричати, даће одговор на ова важна питања. Истичемо да је данас тешко и научницима планирати токове и догађаје, јер је све измакло процјенама и догађајима почетком деведесетих година у Европи. Методологија рушења тоталитаристичког комунистичког система у Европи, такорећи без испаленог метка, још ће остати непознаница поготово, припреме тога чина, методологија и средства, као и снаге носиоци рушења "царства зла", како је истакао Роналд Реган у свом предсједничком наступу, а познати југословенски историчар Драгољуб Живојиновић га у текстовима у "Политици" дефинише као "кугу човјечанства и цивилизације". Да ли нама и свијету пријети ново царство зла и куга цивилизације? Живјели смо у једној варијанти далеко блажој, тог једноумља и владавине аутократије доживотног предсједника у ком периоду је "наш"

комунизам, ријешавањем националног питања, дијелом допринио рушење друге Југославије. Јер, овај чвор је вјештачки ријешен и вјештачки одржаван и, по природи свога бића, био је предодређен да остави крупне посљедице, које се и данас у Црној Гори осјећају у подјелама око националног питања Црногораца.

Ово временско удаљавање није имало за циљ да прескочи хронолошко излагање о црногорском националном питању, већ да упоређењем са великим финалом рушења комунизма укаже да вјештачке творевине нијесу заувјек грађене, јер тако трошан историјски материјал је ломљив и рушљив.

Стављање српске цркве у Црној Гори у подређен положај и дириговани попис из 1948. г. први су кораци, и врло значајни, у увођењу црногорске националне свијести. На првом оснивачком конгресу КП за Црну Гору 1948. г. и свим осталим снажно је утемељено у партијским документима црногорско национално питање. КПЈ и касније СКЈ постаће масовна и једина партија у Југославији, чије чланство беспоговорно прихвата став Партије, отуда и тај квантитет доноси и квалитет у прихватању црногорског националног питања, односно нације.

На оснивачком конгресу КПЈ за Црну Гору одређују се методи и средства рада са масама, нарочито у вези са националним питањем и просвјешћавањем. У програм улази формирање нових културно-умјетничких друштава нарочито на селу, "јачање и проширивање државних и друштвених установа за идеолошко васпитање народних маса".⁸⁹ Томе треба додати послеријатне агитационе скупове и конференције, новине, радио, литературу, скупове, митинге, приредбе, комитете, касније и телевизију и све остало у учвршћивању комунистичке идеологије и њен утицај на науку и све сфере живота. Посебно мјесто има школство које је идеологизирано до те мјере у тумачењу свијета и историје тако да је све подређено марксизму-лењинизму као званичној теорији. Отуда је црногорско питање постепено ушло у свијест младе генерације умјесто српске националне свијести која је, изложили смо, насилно потиснута. Ниједна друга истина није се могла пробити. Ово не истичемо као хвалу Црногорству, ни као жал за Српством, већ само исказујемо, оно што је дужност објектив-

⁸⁹ Ковачевић Бранислав, Комунистичка партија, стр. 199.

ног истраживача - истину. У историјској озбиљној науци Српство је у Црној Гори израз етноса-народа, а Црногорци израз државности. Нијесу у сукобу, ови појмови, нити онтолошки и историјски могу бити, али их је у свијести и памћењу нараштаја послје 1945.г. сукобила Партија.

Долази вријеме Агитропа и Милована Ђиласа. Главни идеолог КПЈ подузео је да теоријски уобличи црногорско национално питање са становишта званичне идеологије. Свој поглед је изнио у књизи: "О црногорском националном питању". Милован Ђилас је покушао да размрси овај антрополошки проблем, али је из једне противурјечности ушао у другу. Он на почетку књиге напада снаге које дијеле Србе и Црногорце (сепаратисти) и оне који негирају црногорску индивидуалност. Узвикује питајући: "Ко данас поставља питање Црне Горе? Ко то питање сматра неријешеним?..."⁹⁰ Иако у писаном облику пробија пријетња - да ли је неко "против посебне црногорске националности?"⁹¹ На ова реторичка питања може се одговорити питањем: Ко се тада могао осмјелити да се супростави овом погледу и ставу Партије? *Contra vim non valet ius.* (Сила не поштује право).

Милован Ђилас, послје низа анализа и питања, улази у противурјечност и бесмисао, тврдећи да је црногорска нација формирана "у највишој фази капитализма, у империјализму".⁹² Да није озбиљно питање у разматрању, ово би било смијешно за научну анализу, јер Црна Гора није прошла кроз стадијум капитализма како га схвата М. Ђилас, пошто до почетка 20. вијека није развила своје капиталистичко друштво, а ни касније, у потпуности. Код Ђиласа може да се вреднује став што Црногорцима не пориче српски етнос, који одређује националну свијест стољећима у Црној Гори. Он тврдо остаје на гледишту. "Срби и Црногорци су једног (српског) народног поријекла, једног коријена... по племенској традицији они се осјећају, а и јесу,

⁹⁰ Ђилас Милован, О црногорском националном питању, Београд, 1947, стр. 9.

⁹¹ Исто, стр. 13.

⁹² Исто, стр. 17.

Срби, али у националном погледу данас и нешто посебно”.⁹³ Партијски идеолог истиче заједничку религију, историју, језик и обичаје што сваког озбиљнијег социолога, политолога и историчара опредјељује да извуче закључак о припадности Црногораца српској нацији. За Ђиласа су црногорска посебност и индивидуалност довољна назнака црногорске нације, што је споредан елемент у изградњи ове творевине. Кроз историју, све до данас, постоје у свакој нацији посебности, па се ипак Француска, Њемачка, Италија и друге нације нијесу поцијепале на више нација. Ђилас се касније кориговао у озбиљним радовима, публицистичким изјавама и разговорима: тврдећи да је Србин, а Црногорац по држави и да је била историјска грешка формирати црногорску нацију (исти народ, исти језик и вјера, обичаји и прошлост).

Милован Ђилас је 1945. г. на оснивачком Конгресу Комунистичке партије Србије изрекао судбоносне ријечи, које ће одредити ток историјског процеса и свијести, са посљедицама које и данас и сјутра ваља, прво, научно преиспитати, оцијенити и мирно разријешити слијед будућих догађаја. Главни идеолог грми, пријети и усмјерава: ”Не треба се у нашој политици по националном питању оријентисати по тренутном расположењу маса.

Треба знати да смо ми комунисти кадри да идемо и против струје кад имамо одређен циљ пред нама”. (Према мјесечнику ”Исток” бр. 13. 1995. г. стр.7.) Сила истину не пита! И послје искључења из политичког врха Југославије, његова брошура о црногорском националном питању остаће и даље једна врста комунистичког завјета. Али Ђилас се касније исправио, признајући да је извршио ”неодржива теоретска образлагања црногорске нације.”⁹⁴

У политичкој теорији и пракси СКЈ био је у оптицају израз ”демократски централизам” који је имао циљ да својом двосмисленошћу, у некаквом дијалектичком јединству, потврди централизам и демократију а, у ствари, био је у питању софизам, који

⁹³ Исто, стр. 15-17.

⁹⁴ Ђилас Милован, Његош, Београд, 1988. г. стр. 34, 42, 43, 68, 69, 314-317, 325-329, 381-385, 412, 459, 595, 522-523.

рашчлањивањем показује противурјечност и немогућност утемељења. Јер, ако је централизам у питању, нема демократије, и обратно. Ова модернизована и осавремењена парола у политичком праксису је била профитабилна. На њој су грађене многе, наводно, демократске одлуке. Истина је да је самоуправљање било почетак почетка процеса који је људе окупљао и покретао, дајући наду и снажећи увјерење о стварању друштва социјалне сигурности. Све је злоупотријебљено и суновраћено. Ушли смо у остварење једног великог друштвеног пројекта историјски, економски, културно и свијешћу неприпремљени, зато нам је његово рушење тешко пало, јер смо вјеровали у његов реалитет. Наука би могла да отвори нове видике и путеве изласка из беспућа у које смо ушли послје пада комунизма у Европи почетком деведесетих година, али мудра политика би могла и требало да верификује нов пројекат препорода наше заједнице и да стави потпис на оне садржаје и хоризонте које наука утврди. Тај склад би био на општу корист.

Политика је рано прогласила црногорску нацију, али наука је од 1945. г. морала бити равнодушна према овом питању.

Познати црногорски политички и правни историчар Нико Мартиновић истиче да до 1916. г. питање етногенезе Црногораца, како је третирано у радовима В. Богишића, П. Ровинског и Ј. Цвијића, није имало противника, јер су ови познати и признати научници добили значајну међународну потврду својих истраживања. "Становници који су се населили испод Ловћена доносе са собом и све симболе немањихке државе, њену традицију и свијест о томе да ће се опет обновити, српско царство којему су припадали... други приступ проучавању Црне Горе базира се на србофобији Анте Старчевића... Те теорије су се помогле марксистичком терминологијом тражиле 'народ' и 'нацију' тамо гдје ни Маркс ни Енгелс нијесу нашли."⁹⁵ - истиче Н. Мартиновић. Према њему етнички основ Црногораца је српски, а о нацији црногорској нема ни помена. Провјера научних погледа дошла је много касније поводом расправе коју је организовао Централни комитет СК Црне Горе о књизи

⁹⁵ Нико С. Мартиновић, Два приступа етнолошком проучавању Црне Горе, САНУ, одјељење друштвених наука, Београд, 1974, стр. 198, 201 и 206.

Шпира Кулишића "О етногенези Црногораца". Расправа угледних научника указала је већинско мишљење да су Црногорци Срби, односно да су српског поријекла. У питању црногорске нације било је нејединства, али и оно показује да постоји и друго научно мишљење које се дуго није уважавало.⁹⁶ Једна друга расправа у Црногорској академији наука и умјетности окупила је научне ауторитете око проблема научног истраживања прошлости Црне Горе. Васа Чубриловић је закључио о црногорској нацији да "Не постоје историјски извори који говоре о Црној Гори и њеном народу друкчије него као делу јужнословенске, српске заједнице, делу српског народа... Никада нијесам говорио о црногорској нацији јер за то нема историјских извора".⁹⁷

У буни народа 1989. г. показала се снага потиснуте и запретане српске свијести у Црној Гори, јер да није имала јаке коријене у народном бићу и токове историје, не би се јавила. Оно што постоји и што јесте не може се декретом укинути. Попис из 1991. г. у анкетном листу од 26 питања под бр. 2 садржи рубрику о националној припадности, која је унијела доста нејединства у тумачењу и отворила је могућност једној врсти искривљења података, јер је пописивача и анкетираниог упућивала на чл. 170. Устава СФР Југославије. Већина није знала да тај члан гласи: "Грађанину је зајемчена слобода изражавања припадности народу, односно народности, слобода изражавања националне културе и слобода употребе свог језика и писма. Грађанин није дужан да се изјашњава коме народу, односно којој народности припада, ни да се опредјелује за припадност једном од народа, односно једној од народности". Двосмисленост питања, које је различито објашњавано, доводило је често лаике у недоумицу око изјашњавања о припадању народу, односно нацији. Пораст броја грађана исказаних као Срби у Црној Гори није пораст у демографском смислу (наталитет), већ израз обновљене српске свијести, чији би проценат био још већи, уз већу објективизацију технике пописивања.

⁹⁶ . Пракса, 4/1981.

⁹⁷ Прошлост Црне Горе као предмет научног истраживања и обраде, ЦАНУ, Титоград, 1987. г, излагање Васа Чубриловића, стр. 516-518.

Прва Југославија није ријешила национално питање, јер није даље пошла од интегралног југословенства, а друга је то питање разријешила одозго и питање црногорског одређења, дотакнутог у писму Титовом Миловану Ђиласу да ће "рјешавати сам народ" како је генерални секретар пропагирао. Он је све сам рјешавао! Неријешено национално питање и једне и друге Југославије у знатној је мјери убрзало њен распад и слом 1941. г. и 1991. г. Сима Марковић 1923. г. пише о постојању три нације у Југославији. Кад се узме у обзир да југословенски народи нијесу до 1918. г. живјели заједно, да су различитих вјера, које су утемељиле националне разлике, да су баштеници различитих култура и обичаја, онда је морало доћи до распада заједничке домовине, кад се није нашао прави пут заједништва, ако га је уопште било могуће наћи и претходно ваљано мисаоно утемељити.

У другој Југославији многа значајна питања била су под неком врстом забране обраде и изјашњавања у јавности. Владо Стругар пише у књизи "Југославија - федерација и републике" о стању у Хрватској између 1918. г. и 1941. г. које се из идеолошких разлога прећуткује: "Хрватска реакција је читаво огорчење хрватског народа, због његовог угњетеног положаја, усмјеравала против целог српског народа".⁹⁸ Познати историчар истиче да је та мржња донијела злочине над недужним српским народом у току II Свјетског рата. У свему је прихватљив овај став, сем у тврдњи да је хрватски народ био угњетен, а исти је добио 1939. г. државу у држави.

Нација и национално питање су надуго и нашироко расправљани и то и данас тако тече. Према "Лексикону страних речи" Милана Вујаклије, национализам подразумијева "народњаштво, љубав према свом народу, родољубље". Овај је појам увијек имао позитивно значење. Под појмом националист подразумијева се: "народњак, родољуб, патриота, присталица политичких струја и странака које воде рачуна о интересима своје земље и свога народа". Само позитивно одређење. Неопходно је разликовати национално од националистичког, када се ова друга енергија усмјерава противу других народа и скупина. Занимљиво је мишљење филозофа Љубомира Тадића о нацио-

⁹⁸ Стругар Владимир, Југославија-федерација и република, стр. 233-234.

нализму и погледима о овом питању. "Данас се иде у сусрет Западу критиковањем национализма, јер Запад је кобајаги мондијалистички, антинационалистички, а чува своје националне интересе. Запад је, ето, грађански, демократски, што је једна велика лаж. Та лаж заплјускује људе код нас. Дакле, Караџићев национализам је борба за право на самоопредељење народа коме је ускраћено то право".⁹⁹ Све је казано и свако је објашњење сувишно.

Нација је национална и интернационална творевина у погледу међународних веза и односа. Куда иде нација? Смјерови су различити, али по нашем увјерењу два су пута избора-између универзализма и новог интернационализма.

Да будућност свијета носи неизвјесност, указују познате личности у свијету Југославије. Zbigniew Brzezinski износи пројекцију новог свијета још 1968. г. да управљачи "са успехом користе најновије технике комуникације за управљање осећањима према својим потребама и за контролисање ума". Невјероватно постоје вјероватно! Ерих Фром са забринутости пише о друштву сјутрашњице. "Ми извршавамо одлуке које за нас доносе компјутерски рачунари. Као људска бића ми немамо никакав други циљ до да што више производимо и трошимо. Ми смо двоструко угрожен: уништењем путем атомског оружја и једном унутрашњом беживотношћу, пасивношћу, која проистиче отуда што ми остајемо изван одговорног одлучивања".¹⁰⁰

Свијет техничке цивилизације своди и још више ће сводити човјека на бројку, која је нумерисана у бази података компјутера и тако сам представља један нумерички знак у милионима комбинација. На истом мјесту је одговор. Човјек је изгубио "религиозну веру и с тим повезане хуманистичке вредности". Да ли је то почетак Јовановог Откривења?!

Политиколог Милан Поповић у студији "Ритам света", расправљајући о свјетским формама доминације и односа центра и периферије, упозорава и на друге облике националног и наднационалног удруживања крајем 20. вијека, набраја и наводи:

⁹⁹ Индекс, Лист студената Црне Горе, 23/1995, стр. 10.

¹⁰⁰ Фром Ерих, Револуција наде, Београд, 1980, стр. 13-14.

”Чувени војно-политички савези односно блокови, формалне и неформалне светске владе у најужем смислу те речи, гласовита али не мање тајновита тзв. Трилатерална комисија, на пример, и многе друге.”¹⁰¹

Расправљајући о црногорском питању, запитаћемо се у којој мјери ћемо сами себи бирати путеве, слиједећи нове свјетске токове, и хоће ли нам диобе донијети више добра од јединства које смо до сада градили.

Истражујући странпутице и забити црногорског националног питања, улазећи у доскоро забрањене области, цјелиходно је и разложно било уложити напор и зато је потребно, колико се више може, размрсити овај чвор, стрпљиво и постепено. Овај прилог - расправа не одузима Црногорство (државност) и не додаје Српство (етнос) Црној Гори. Догађаји и процеси се враћају у сопствене токове и на сопствена мјеста из којих су стицајем околности били измјештени. Истраживач, од Херодота до данас, мора свједочити истину. Историчар је тумач истине о догађајима које су други покретали и усмјеравали.

Frequens disputatio est cribrum veritatis. (Истина се утврђује у озбиљној расправи).

Ако прихватамо демократију, истину и вишепартизам, морамо прихватити реалност пропасти комунизма, ма како нас формирао тај систем тоталитаризма. Са њим је пропало, у теорији и пракси, рјешење националног питања, па је то итекако важан повод нашег истраживања црногорског националног питања. Оно што пропада ваља узрочно преиспитивати и на миран начин разријешити, али при старим оцјенама и путевима, свакако, не можемо више остати. Антикомунизам није мода, већ настојање да нам се поново не догоди модерна варијанта тоталитаризма. Јер, све је било потирање историјског бића нашег народа.

Умјесто закључка о овим, тако важном питањима цјелиходно је о посебностима, појединостима и смјеровима уобличавања, кретања и реализовања идеје нације у историјским токовима - утврдити:

¹⁰¹ Поповић Милан, Ритам света, Подгорица, 1995, стр. 179-180.

1. Идеја нације је послје 1789. г. измјенила историјску слику свијета.

2. Нација је историјска категорија и тотална друштвена творевина.

3. Не постоји јединствена теоријска дефиниција нације, што указује на специфичност историјских путева у настајању нације са свим модалитетима. Нација је утемељена на етносу (народу), језику, заједничкој територији и прошлости, култури и религији.

4. Идеал свакога народа је да створи националну државу, која се, у већини случајева, ствара одоздо дјелатношћу вођа, интелектуалних група и спонтаним дјеловањем масовних покрета. У дугом процесу, нација се ствара још под руковођењем државе (новији примјер са афричким државама). Нација пружа сигурност припадницима и гарант је слободе.

5. Поред државе и националних елита, као заступника националних идеја, нацију стварају у каснијој фази масовни национални покрети са националним програмима.

6. Црногорско национално питање је формирано под утицајем Лењиновог учења о нацији и под снажним директивама Коминтерне, које је као вјештачко питање имало за циљ разбијање прве Југославије (поред црногорског су и национална питања Срба, Хрвата, Словенаца и Македонаца) што је у политичкој пракси послје 1945. г. званично резултирало стварањем црногорске и македонске нације, а од 1971. г. и муслиманског народа, односно нације (незамисливо и у теорији и у пракси да је вјера основ за формирање нације). Од 1796. г. српски народ тежи да створи јединствену националну државу - све до данас.

7. По диктату одозго укида се српска национална свијест у Црној Гори, све до 1989. г. када се у мирној побуни народа поново обнавља, јер да није постојала српска национална свијест у Црној Гори до 1945. г. и да није прожимала црногорско народно биће, не би се могла поново јавити. Овај процес се једино може разријешити политичким и демократским средствима, пренспитујући историјске истине које су до јуче биле под идеолошким и политичким усмјерењима и догматима. Умјесто

сукоба, због противурјечности овог питања које води у дубоке, могуће је и неопходно је мир остварити.

8. Идеја нације и национализам имају уједињавајућу функцију. Последњи догађаји показују тенденцију уједињавања у велике системе (Европска унија) и распад Источне Европе и Југославије са обиљежјем сепаратизма, националистичке деструкције и сукоба.

9. Идеја нације још није истрошена, али као таква улази у фазу еволуције и прерастања у наднационални или свјетски систем, било као универзализам или као модерна варијанта интернационализма другог смисла, али свакако са доста непознаница.

10. Плански усмјераван процес преображаја нације у свјетски систем, мислимо да ће ићи у правцу ограничавања суверенитета држава, осим великих, као носилаца овог планетарног пројекта. То ће се постизати, у дужем периоду, све већим прожимањем унутрашњег права садржајем и формама међународног права, стварањем свјетске владе, јединствене монете, свјетске религије (синкретизам), мондијалне културе, једног званичног језика, мултинационалне војске итд. Ограничавањем суверенитета државе - нације, неће се ограничити суверенитет појединца (слободе и људска права)

Поглед у будућност. Нацију нико неће моћи поништити, јер би то било противно организованој људској заједници. Потирањем нације, потире се човјечанство, а свијет није више спреман да се поништава. Нација ће преживјети са свијешћу о себи и универзалном. Улазимо у ново раскршће историје, која ће писати нову слику свијета. У основи свега и изнад свега је крупни капитал, који господари свијетом. Нова престројавања неће бити без експлоатације, извоза ратова, манипулације, ограничења и суптилне диктатуре у свијету, који је заслужно послје крвавог 20. вијека, да буде пројектован и изграђен као Нови слободан и просперитетан свијет. Планери новог уређења свијета могли би да нађу складну равнотежу између нације (национално али не и националистичко) и наднационалног као универзалног (али не и интернационалног). Разбијање ове равнотеже могло би бити опасно за цијело

човјечанство. У 21. вијек свијет као глобална творевина улази са великим убрзањем у свим појавама и процесима, који доносе неизвјесност и страх од распада и уништења система на нивоу планете. Може ли обновљено хришћанство, као религија и цивилизација, спасити свијет од самоуништења?!

Глава новог свијета, предвођеног великим државама, владаће на добро човјечанства, али ће методологију манипулације и експлоатације довести до непрепознавања. У неком прелазном периоду, мијешаће се стара и нова слика свијета.

Једно историјско подсећање и упоређење може да укаже на односе великих и малих народа. Црна Гора је као стара српска држава донијела на Великој народној скупштини у Подгорици 1918. г. Одлуку "На основу истакнутог начела: самоодређења народа, које је прихватио и прокламовао као услов будућег свјетског мира апостол човјечанства, предсједник Сједињених Сјеверо-Америчких држава Г. Вилсон..." да се одмах "с братском Србијом уједини у једну једину државу...". И свијет сјутрашњице чекаће свога апостола у лицу државника или државе, прије свега САД, који ће бити нада човјечанства "као услов будућег свјетског мира".

Пројектант будућих планетарних веза и система неће моћи да заобиђу и потру опстојање и бит нације. О томе сликовито говори и заузима званичан став премијер Велике Британије Џон Мејџор: "Наше нације су сувише независне, сувише поносне, можда и сувише индивидуалистичке, али наши интереси су нераскидиво повезане" ("Побједа" од 31. 10. 1995. г.). Интереси ће повезивати земље и народе у свјетској систем, а велике нације остати ће независне, али је непознаница у којој ће мјери бити ограничен суверенитет средњих и малих нација. Идеали, потребе и интереси ће постојати у односима усклађености и супростављености. Богатство свијета ће се повећати, али богати ће несразмјерно постати богатији.

На овој етапи развоја створени су економски, културни и политички услови да човјечанство пође напријед.

Разрјешење црногорског питања тражи ангажовање свих у изналажењу најбољих путева, који ће обезбиједити миран развој црногорске заједнице. Политика као дјелатни фактор не смије,

увјерени смо, заобилазни став науке о овом питању. Поштовање историјског пута и историјске свијести народа био би исправан слијед окренут будућности. Дисконтинуитет који би донио подјеле и сукобе није историјска алтернатива. Иако је раскршће неизвјесно, није се играти са судбином државотворне црногорске заједнице. Истина и мир, могу сачувати историјске и културне вриједности црногорског бића. Очување народа мора бити највиши закон политике.

Из свега изложеног и утемељеног на изворима незаобилазно произилази постојање српске свијести у црногорском бићу. У питању је јединство у истовјетности - Црногорац и Србин. Богата и разноврсна архивска грађа оснажује став већине научника да је у Црној Гори етнос српски, а држава црногорска је историјски реалитет и цивилизацијска творевина. Новија истраживања, научном апаратуром праћена, недвосмислено указују да је црногорска нација измишљена вјештачка творевина комунистичког диктатора, која је са једнопартијским системом отишла у суноврат. Она је била наметнута одозго и као таква је била осуђена на пропаст. Са пропашћу комунизма у свијету, пропадају и његове вјештачке творевине, а у нас је то, поред осталих производа и црногорска нација. Историјски је неодрживо да пропашћу једног недемократског и неплуралистичког система могу остати силом наметнуте друштвене творевине и производи, у овом случају црногорска нација. Црногорска држава је непролазна и неуништива. Научник не ствара, ни укида нацију, али свједочи истину. Све што се догодило десило се на један начин, а задатак истраживача је да непристрасно, пред Богом и Народом, потврди како је то било у прошлости. Научник није *pro et contra* политике, али јесте за стваралачки принцип - *Veritas temporis filia* (Истина је кћи времена).

У дневнополитичким токовима се и даље по инерцији, пролазно, народ дијели на српски и црногорски, наоко се озбиљна истраживања историчара, етнолога, социолога, антрополога, лингвиста и других истраживача слажу у доказу да је у питању српски народ. Званичан став Коминтерне је определијелио прилаз овом питању све до деведесетих двадесетог вијека. Црногорски народ је, према дикату, исходиште црногорској нацији. Подјеле и измишљене категорије и творевине су метод владања у кому-

низму. Треба разликовати са каквим се циљевима, намјерама, потребама и интересима употребљава појам народ, који има више значења: етничко, историјско, социолошко, политичко, демографско, културолошко, језичко и друга. (Видјети: Речник српскохрватског књижевног језика, Нови Сад - Загреб, 1969, III књига, стр. 610-613; Политичка енциклопедија, Београд, 1975, стр. 612-613; Социолошки лексикон, Београд, 1982, стр. 386).

На основу стеченог историјског права Црна Гора у заједничкој држави треба да очува своју државност. Устави у Југославији и Црној Гори требали би да буду грађанска светиња највишег реда. Достижни циљ мора бити досљедно остваривање начела законитости у друштву, јер без тога нема повратка у ОУН. Све тенденције које би могле да воде комадању Црне Горе и туђинском присвајању ове свете земље ваља снагом јавности и одлучношћу државе засиједати у коријену. У овој земљи не смије бити мјеста расизму и фашизму уперених противу било кога, појединачно и заједно, прије свега народа српског у Србији, Босни итд. Политике и народи нијесу исто. Не пријети Црној Гори опасност од српског народа из Србије (Србијанци), већ највише од нас самих и спољњег злорађења. Суштина је свега - да Србија и Црна Гора морају у заједничкој држави уредити односе пуне равноправности и једнакости на нормативној и функционалној основи. Заједничка држава је историјски завјет и светиња гробова генерације палих за ову непролазну идеју и творевину.

Корисно би било о црногорском питању организовати јавну расправу-дијалог у којој би се чуо глас свих - од сељака и радника, до политичара и интелектуалаца. Истина би помогла мирном изласку Црне Горе из беспућа. Ваља сабрати све снаге које ће радити за добро и спас ове старе и славне државе, која мора бити изнад свих странака и удружења. Црна Гора је због своје прошлости библијска земља, а може бити земља обећана ако се у њену будућност уложи слога и памет; Црна Гора је срећна земља због оданости и љубави њених синова и кћери према њој, али може бити и несрећна, јер њени синови и кћери хоће од ње једине и непоновљиве да направе неколико различитих Црних Гора које до сада нијесу постојале. *Omnia tempus revelat* (Вријеме све открива). Окретање прошлости је поглед у будућност. Озбиљна расправа доноси истину о нашим заблудама, ломовима

и могућностима препорода. Она је горка, али љековита. Истраживач докучује недокучиво, указује на промашеност подјела и сукоба и налази Божји план у Историји.

Историја је вјечна, а живот генерација кратак. Судбоносне одлуке морају произаћи из историјске памети и памћења.

Др Владимир Јовићевић

SUMMARY

The idea of establishing nations changed the picture of the world in the 19th century. Since the period of feuds, nation has liberated great moral, social, political, entrepreneurial and economic energy, offered new freedom of thought and created new values and ideals leading to the new planetary connections and integrations. Free citizen and national state have been the ideals of most national novements. The most important contribution of the great French Revolution is that it was the first to establish the bond between the state and the nation.

The most widespread theories and views about nation are: Marxism, Austromarxism, Structural - Functionalist Theory, Soviet Theory of Nation, Theory of Systems and Communications and Yugoslav Concept of Nation. Sunce different nations have been established in different ways, there are many definitions of nation. Nation is based upon ethnos (people), common language, territory, history, culture, religion and customs.

The solution of the multiethnicism in Yugoslavia from 1918 to 1991 and the attitude of the Communist Party of Yugoslavia (later the League of Communists) towards this significant question, especially in Montenegro, were treated ideologically and dogmatically for a very long time. For this reason, it has to be the subject of a serious historical re-evaluation. The Third State Conference held on December 12, 1923 in Belgrade dealt with the national question in Yugoslavia. In his paper, Sima Marković emphasized that "the solution of the national question is actually a constitutional question". Constitutional organization of the Kingdom of Serbs,

Croats and Slovenians was not recognized at the Fifth Congress of the Comintern in July 1928. As a consequence, the approach to the national question was also changed. The Comintern proclaimed and demanded fight against bourgeoisie. Theoretically as well as practically the Comintern stood for the disintegration of Yugoslavia, justified by the alleged right of secession from the monarchy. Since then till 1991 various attempts were made to materialize this idea unconditionally. Numerous ethnical, cultural, religious, social as well as civilizational consequences and failures were not taken into consideration.

Sima Marković's ideas were severely criticized at the Fourth Congress of the Communist Party of Yugoslavia. The state of Yugoslavia was treated as a product of imperialism that was to be destroyed. The Communist Party of Yugoslavia accepted the instructions of the Comintern concerning the formation of the independent states of Croatia, Slovenia, Macedonia and Montenegro. This paved the way to separatism and destruction which did not have any prospects from the historical viewpoint. Djilas, the main ideologist of the Communist Party of Yugoslavia, "solved" the problem of the Montenegrin nation by separating it from the Serbian. Forty years later, he admitted his mistake and defined the Montenegrin nation as an artificial product.

In the new global and planetary trends the idea of nation can only survive and exist with a developed awareness of both itself and the universal.